naše řeč

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČS. AKADEMIE VĚ

3-4

ROČNÍK XXXVI • 195

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚ

NAŠE ŘEČ • ROČNÍK XXXVI • ČÍSLO 3-4 • VYŠLO V KVĚTNU 1953

Vydává Ústav pro jazyk český Československé akademie věd v nakladatelství ČSAV. — Vedoucí redaktor: univ. prof. Dr Alois Jedlička, výkonný redaktor: Dr František Daneš; členové redakční rady: univ. prof. Dr Jaromír Bělič, akademik Bohuslav Havránek, univ. prof. Dr Václav Machek, univ. prof. Dr Vladimír Šmilauer, akademik František Trávníček, Dr František Váhala.

Redakce: Letenská ul. 4, Praha III, tel. 633 51 až 53. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 03, Jungmannova tř. 15, Praha II. — Administrace v Nakladatelství Československé akademie věd, Vodičkova ul. č. 40, Praha II, tel. 23 12 76, 23 14 78.

Vychází v pěti dvojčíslech do roka; předplatné na celý ročník 100 Kčs, cena jednoho dvojčísla 20 Kčs.

Dotazy, příspěvky a recensní výtisky zasílejte na adresu redakce (Letenská ul. 4, Praha III).

KNIHY A ČASOPISY ZASLANÉ REDAKCI

Z nakladatelství Československo-sovětského institutu: O jazyce literárních děl. — Z Matice slovenské: Martin Kukučín, Dedinský román. Janko Kráľ, Moja pieseň. Timrava, Skúsenosť. — Z nakladatelství Práce: Dobrovolný-Blabolil, Lisařská abeceda. Drastík-Dobrovolný, Kovářská abeceda. Kraus, Slévárenství. — Z nakladatelství A. Sexl (Vídeň): Wiener slavistisches Jahrbuch, II. Bd.

Čísla běžných ročníků těchto časopisů: Bolgarija, Język polski, Izvestija Akademii nauk SSSR, otd. jazyka i literatury, Nový život, Slovenská reč, Slovenské odborné názvoslovie, Svět práce, Učitelské noviny, Var.

SOUSTRASTNÝ TELEGRAM ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD AKADEMII VĚD SSSR K ÚMRTÍ PŘEDSEDY RADY MINISTRŮ SSSR GENERALISSIMA STALINA

Presidium Československé akademie věd jménem všech československých vědeckých pracovníků v hlubokém smutku přijalo zprávu o úmrtí milovaného vůdce všeho pokrokového lidstva, geniálního budovatele socialismu a komunismu J. V. Stalina.

Celou československou vědeckou obec postihla tato nesmírná bolestná ztráta právě tak jako vědu sovětskou a pokrokovou vědu na celém světě. Sklánějíce se v hlubokém smutku nad úmrtím koryfeje revoluční vědy, uvědomujeme si, čím vším nám je Stalinovo vědecké dílo. J. V. Stalin rozvinul tvůrčím způsobem vědecké dědictví klasiků marxismu-leninismu K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina a učil nás hlubokým vědeckým výkladem života svět nejen vykládat, nýbrž i revolučně přetvářet v šťastnou společnost pracujících.

Vědecké dílo J. V. Stalina je pro československou vědu nevyčerpatelnou studnicí posily a poučení, spolehlivým ukazatelem cesty vpřed všem vědním oborům. Stalinovy geniální vědecké spisy jsou nesmírně cenným pomocníkem v budování naší lidově demokratické vlasti, v boji za naši národní svobodu.

Uvědomujeme si, že to bylo právě vědecké dílo Stalinovo, jež vědecky zdůvodnilo právo našich národů na nezávislost a samostatnost. Nikdy nezapomeneme, že vědecké práce Stalinovy o vybudování socialismu a komunismu v SSSR se staly učebnicí pro budovatele socialismu v lidově demokratickém Československu.

V poslední době pak právě na Stalinově vědeckém díle o otázkách jazykovědy a o politické ekonomii socialismu v SSSR se učíme ještě dokonaleji pronikat k objasnění zákonitosti vývoje přírody i společnosti a tak ještě účinněji pomáhat našemu pracujícímu lidu v jeho úsilí o vybudování socialismu.

Vážení soudruzi, přijměte od nás ujištění hluboké, nejsrdečnější účasti nad ztrátou milovaného osvoboditele naší vlasti, drahého učitele vědeckých pracovníků, nezapomenutelného J. V. Stalina.

Zároveň však přijměte i náš slib, že českoslovenští vědečtí pracovníci ještě usilovněji a vášnivěji se budou učit z díla J. V. Stalina, že i naše československá věda po vzoru stalinské vědy sovětské bude věrnou pomocnicí naší dělnické třídě, Komunistické straně Československa a věrnému žáku Stalinovu, presidentu Československé republiky soudruhu Klementu Gottwaldovi ve vlasteneckém boji za výstavbu socialismu a zabezpečení mírového rozvoje naší vlasti.

President Čs. akademie věd Zdeněk Nejedlý
Hlavní tajemník Čs. akademie věd František Šorm

SOUSTRASTNÝ TELEGRAM PRESIDIA AKADEMIE VĚD SSSR ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMII VĚD K ÚMRTÍ PRESIDENTA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY KLEMENTA GOTTWALDA

Presidentu Čs. akademie věd profesoru Zdeňku Romanovičovi Nejedlému, Praha

Jménem vědců Akademie věd SSSR a jménem svým vyjadřuji Vám nejupřímnější soustrast nad nenahraditelným odchodem vůdce československého lidu, předsedy Komunistické strany Československa, presidenta Československé republiky, věrného spolubojovníka velikého Stalina, soudruha Klementa Gottwalda. Sovětští vědci spolu s veškerým sovětským lidem hluboce želí smrti soudruha Klementa Gottwalda, která je těžkou ztrátou nejen pro národy Československé republiky, nýbrž i pro celý tábor míru a demokracie.

President Akademie věd SSSR akademik A. N. Nesmejanov
Hlavní vědecký tajemník presidia Akademie věd SSSR akademik A. V. Topčijev

PROVOLÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD K ČESKOSLOVENSKÝM PRACOVNÍKŮM VĚDY

Ještě se nezacelila krutá rána, kterou utrpělo pokrokové lidstvo smrtí velikého Stalina, když náš pracující lid a mezinárodní dělnické hnutí bylo zasaženo bolestivou zprávou o smrti otce naší lidově demokratické vlasti, presidenta Československé republiky a předsedy Komunistické strany Československa, našeho drahého a milovaného soudruha Klementa Gottwalda.

Stojíce v hlubokém pohnutí nad rakví soudruha Klementa Gottwalda, pociťujeme, jakou nesmírnou ztrátu utrpěla naše věda. V soudruhu Gottwaldovi ztrácí československá věda průkopníka, který vědecky pronikl k zákonitostem společenského vývoje u nás a ve smyslu těchto zákonů ukázal všemu pracujícímu lidu cestu z kapitalistického útisku k výstavbě radostné a šťastné socialistické a komunistické společnosti.

Všichni českoslovenští vědečtí pracovníci si uvědomují s díkem a vděčností, že soudruh K. Gottwald zasadil naši vědeckou práci do živné půdy marxisticko-leninského světového názoru a vedl ji tak na cestu stalinské vědy sovětské. Věčně nám budou zářit moudrá slova soudruha Gottwalda: „Lidový stát potřebuje vědu a kulturu nikoliv chudší a jednostrannější než dosud, nýbrž naopak ještě bohatší, ještě košatější, ještě mnohostrannější než dosud."

Českoslovenští vědečtí pracovníci s láskou a vděčností si připomínají, že Gottwaldova pětiletka vlila novou živou krev celému vědeckému životu. Pomoc výstavbě socialismu — to je bezpečná směrnice dalšího bouřlivého rozletu naší vědecké práce, to je životodárné spojení theorie s praxí, jemuž nás učil veliký Stalinův žák, soudruh Klement Gottwald.

V této těžké chvíli našich národů obracíme se na všechny vědecké pracovníky a československou pracující inteligenci s výzvou:

Semkněme se všichni v jednu nerozbornou hráz kolem jádra naší vlasti, kolem vlády a Komunistické strany Československa, kterou soudruh Gottwald po stalinsku vykoval v stranu marxisticko-leninského typu, v pevnou záruku vítězství socialismu u nás!

Spojujme uvědoměle ještě pevněji a nerozlučněji houževnatou, vysoce odbornou práci se skálopevným marxisticko-leninským vědeckým učením, jak nás tomu učil soudruh Gottwald!

Rozvíjejme v práci ještě důsledněji a tvořivěji výsledky a zkušenosti stalinské vědy sovětské, jak nás k tomu nabádal soudruh Gottwald!

Zůstaňme věrni našemu pracujícímu lidu, věřme v jeho tvůrčí síly a dejme všechny schopnosti do boje za jeho nová vítězství podle příkladu pokrokové tradice naší vědy, jak nás k tomu vybízel soudruh Gottwald!

Vytvořme jednotný šik vědy, v němž starší vědečtí pracovníci budou ještě radostněji předávat své bohaté zkušenosti mladým a mladí se budou ještě vášnivěji učit u svých učitelů, jak to požadoval soudruh Gottwald!

Buďme si vědomi toho, že věda nemůže zdravě růst bez tvůrčí kritiky a sebekritiky, jak nás ve smyslu Stalinových zásad učil soudruh Gottwald!

Braňme v bojové pohotovosti budovatelskou práci našeho lidu i naši vědu před útoky a úklady vnitřních i zevních nepřátel; semkněme pevně své řady kolem odkazu soudruha Klementa Gottwalda a přispějme tak ze všech sil k zajištění bezpečné cesty naší úderné brigády k socialismu v táboře míru, vedeném Sovětským svazem!

Po nečekané ztrátě, která postihla Sovětský svaz, země lidové demokracie a celý pokrokový svět úmrtím J. V. Stalina, uvědomujeme si tím intensivněji Stalinův význam pro theorii marxismu-leninismu a pro revoluční cestu k uskutečnění socialistické společnosti. Stalinovy vynikající stati o marxismu v jazykovědě, které přinesly jasné řešení základních otázek jazykových, nás pak zavazují, abychom stále znovu promýšleli a tvůrčím způsobem rozvíjeli podněty, které se bezprostředně dotýkají i thematiky našeho časopisu.

Stejně tak jako dílo Stalinovo zůstává pro nás stálým podnětem k dalšímu propracovávání i odkaz Stalinova velkého žáka, presidenta Klementa Gottwalda. Klement Gottwald vždycky upozorňoval na významnou úlohu kulturního dědictví a pokrokových národních tradic při vytváření naší nové, socialistické kultury a vědy. Nejen česká literární věda, ale i česká jazykověda stojí tu před úkolem, jak využít těchto podnětů, zvláště poznáváním a studiem jazykového mistrovství našich klasiků.

Naše řeč přinese v příštím čísle článek akademika Fr. Trávníčka, v kterém osvětlí slavné Stalinovy stati o marxismu v jazykovědě jako nerozlučnou součást jeho celého nesmrtelného díla. Světlé památky zesnulého presidenta Klementa Gottwalda vzpomene Naše řeč rovněž v nejbližším čísle statí akademika Fr. Trávníčka o jazyce a slohu Klementa Gottwalda.

Redakce

IVAN OLBRACHT A ČESKÁ JAZYKOVÁ KULTURA

ZDENĚK TYL

Národní umělec Ivan Olbracht, který zemřel na sklonku minulého roku, nedoživ se už svých 71. narozenin, byl nejen statečným bojovníkem našeho dělnického hnutí a velkým průkopníkem revoluční socialistické kultury, ale také dokonalým umělcem slova. Nekrology vysoko hodnotily mnohostrannou osobnost Olbrachtovu a znovu vděčně vzpomínaly na zesnulého mistra naší literatury i široké vrstvy pracujících, všichni ti, na něž Olbracht při své práci především myslil a kteří z jeho knih čerpali radost, posilu i poučení. Přitom jen v málokteré z nesčetných statí a vzpomínek chyběla alespoň zmínka o Olbrachtově jazykovém mistrovství; a právě k této stránce jeho bohatého díla bychom chtěli připojit několik poznámek a ukázat, jak také Olbrachtův poměr k mateřštině nesl typické rysy jeho osobnosti: Olbracht svou mateřštinu nejen miloval, ale i vědomě pracoval pro její rozkvět, a když bylo třeba, dovedl za ni a za její kulturu i bojovat.

Mistrovství Olbrachtovy umělecké mluvy, provázející v charakteristické jednotě vysoké ideové hodnoty jeho prací, je obecně uznáváno a jeho díla jsou také po jazykové stránce kladena do hlavního vývojového proudu naší literatury, vyznačeného jmény Boženy Němcové, Jana Nerudy a Aloise Jiráska; a kdybychom z našich současných spisovatelů měli jmenovat ty, kteří by mohli být ostatním vzorem v úsilí o dokonalé zvládnutí češtiny a plné využití všech jejích bohatých možností k účelům uměleckým, stál by mezi nimi Ivan Olbracht nepochybně na místě nejpřednějším. Dnes, po Stalinových jazykovědných statích a po diskusi, která na ně navázala a pomohla vyjasnit zásadní otázky umělecké mluvy, pokládáme za samozřejmé, že spisovatel tvořící podle zásad socialistického realismu musí čerpat své výrazové prostředky především ze spisovného jazyka, z jeho slovní zásoby a z jeho mluvnické stavby; jeho úkolem je vybrat z tohoto bohatého materiálu ty prvky, které mu nejlépe poslouží při realisaci jeho ideových i uměleckých záměrů. Díváme-li se s tohoto hlediska na jazykovou stránku Olbrachtova díla, vidíme, že je sama o sobě nejpřesvědčivějším dokladem tohoto pojetí umělecké mluvy vůbec. Ať vypravuje Olbracht o českém revolučním roce 1920, o „plavé služtičce“ Anně a o jejím Toníkovi, slevači z vysočanské Kolbenky, nebo ať líčí zem a lid Zakarpatské Ukrajiny, jak ji poznal v letech třicátých a objevil pro českou literaturu, stejně v románech, jako v povídkách nebo v reportážích, vždy se Olbrachtův jazyk vyznačuje uvědomělou snahou o nejdokonalejší

umělecké využití těch jazykových prostředků, které jsou ustálené a běžné v celonárodní mluvě spisovné a nadto nejsou příliš vzdáleny od usu hovorového. Proto je Olbrachtova řeč na pohled tak zcela prostá a přirozená; ve skutečnosti je však tato prostota a přirozenost, naprosto vzdálená vší nivelisace jazykové i stylové, výsledkem příkladné umělecké kázně, důsledné sebekritiky a v neposlední řadě ovšem také spolehlivé znalosti jazyka a zákonitostí jeho vývoje.

Cesta, po které kráčel Ivan Olbracht k tomuto mistrovství, nebyla však snadná a prostá, ale je zato sama o sobě velmi poučná. „Ze střední školy jsem vyšel nadobro zvrtačen," vzpomínal na své základní jazykové školení po letech s humorem Olbracht sám (Lit. noviny 5, 1931, č. 9). „Česky nás začal učit fanatický hattalovec (snad poslední v království Českém), doučil nás divoký brusič, a mezi nimi byli profesoři, z nichž se každý naučil nějakému jinému brusu, každý měl nějaké jiné koníčky, a co bylo u jednoho správné, bylo u druhého vrcholem nepravosti." Škola tedy příštímu mistru českého jazyka mnoho nedala. Významnější pro jeho literární začátky a pro celé další dílo byla — také po stránce jazykové — živá tradice české realistické prózy z konce 19. století a ještě starší, na niž zcela přirozeně navazoval prostřednictvím pokrokového literárního díla svého otce, Antala Staška. Připomeňme si však v této souvislosti, že Olbracht sám viděl ve své výrazové schopnosti a fabulačním daru dědictví nikoli — jak bychom hádali — po otci, potomku starého písmáckého rodu podkrkonošského a autoru „Blouznivců našich hor", nýbrž po matce. V roce 1939 o tom napsal v Lidových novinách (11/5, odp.): „Od matky mám základy jazyka a smysl pro výraz. O ostatním se možno jen dohadovat. Snad jsem jejím prostřednictvím zdědil většinu toho, co jest ve mně citového v kladném smyslu. Mám-li nějakou vůli, vnitřní disciplinu a schopnosti rozumové, jsou patrně otcovy, ale čtu-li po letech matčino psaní, myslím, že po ní mám i schopnost sdělovati se."

Rozhodný vliv na jazykový vývoj Ivana Olbrachta spisovatele měl však Ivan Olbracht novinář. Je ovšem běžným názorem, že v tomto spojení zpravidla novinář brzdí spisovatele; ale čtěme závěť Julia Fučíka, kterou vložil do své „Reportáže psané na oprátce". Tam Fučík polemisuje s názorem F. X. Šaldy, který v Nerudově novinaření viděl jakousi přítěž pro jeho básnickou tvorbu: „Právě proto, že byl Neruda novinářem, mohl napsat dílo tak velkolepé jako Balady a romance nebo Zpěvy páteční i většinu čísel Prostých motivů. Novinaření člověka vyčerpává, snad i rozptyluje, ale spojuje ho s čtenářem a učí ho tvořit i v poe-

sii . . .“ (1. vyd., str. 63). Také pro Ivana Olbrachta byla dlouholetá práce v dělnickém tisku, nejprve ve vídeňských Dělnických listech, později v Právu lidu a nakonec v redakci Rudého práva, kde pracoval od jeho založení, znamenitou praktickou školou, v níž se postupně vypracovával na socialistického spisovatele. Jako redaktora Dělnických listů zaujaly jej už v roce 1909 příspěvky dělníků, které otiskoval ve zvláštní příloze. Staral se o ně, radil jim při jejich pokusech, ale sám se od nich také něčemu naučil. Dotkl se toho v rozhovoru s redaktorem Lidové kultury v lednu 1946: „Články dělníků mne především zaujaly svým novým pohledem na život, na práci, na svět vůbec. A to je základ všeho a jádro všeho. Neboť kdo nově necítí, nevnímá, nemyslí, nechce, nemůže ani nic nového stvořit; a pak také vše, co napíše, bude jen přelévání starého a opakování — v nejlepší případnosti zdokonalování — toho, co už bylo mnohokrát řečeno a napsáno. Tak je tomu také s uměním. Jen noví lidé mohou vnésti také do umění nový jazyk, novou obrazivost, nový sloh. A ti noví lidé, to je právě třída pracujících . . .“ (přetištěno v Literárních novinách 1953, č. 1).

Nicméně přes toto správné stanovisko jeho první knižní práce nesou také po stránce jazykové a stylové některé charakteristické známky doby, kdy vznikaly. „Olbracht začíná literárně tvořit ve chvíli, kdy se u nás začínalo uvolňovat sepětí literatury se skutečností, v období, kdy se za nejvhodnější způsob zobrazení pokládá s t y l i s a c e, t. j. úmyslné upravování skutečnosti za zvýšením estetického účinu,“ tak charakterisoval onu dobu Jan Mukařovský (Slovo a slovesnost 12, 1950, 134); a třebas se Olbracht této pochybené orientaci hned od počátku a vědomě bránil právě přimknutím k realistické tradici české literatury, přece zůstalo v jazyce a stylu zejména povídek O zlých samotářích a v románě Žalář nejtemnější leccos, co další vývoj odhalil jako zbytečné ústupky dobovým tendencím. Toho si byl Olbracht dobře vědom a v dalších pracích svůj výraz od těchto rušivých prvků postupně oprošťoval. Tím však vznikal nápadný rozdíl mezi pracemi z různých období jeho vývoje a tento rozdíl se ještě prohluboval působením změn, které zatím nastaly v slovní zásobě a v mluvnické stavbě spisovné češtiny vůbec. Víme, že jazyk je přímo spjat s výrobní činností člověka právě tak jako s jakoukoli jeho jinou činností, a proto citlivě reaguje na všechny změny v obecném vývoji hospodářském i společenském, aby mohl stále úspěšně plnit svou dorozumívací úlohu. Tím se jazyk mění, především v slovní zásobě, ale také, byť pomaleji, v mluvnické stavbě. Tyto změny — vedle pozměněných názorů na styl literárního díla a vedle změněných hledisek estetických — mohou

způsobit, že se slovní výraz starších literárních děl časem počíná rozcházet v některých jednotlivostech s jazykovým usem a že díla, třebas ideově stále živá a aktuální, ztrácejí část té působivosti, kterou měla v době svého vzniku. Už několikrát se u nás diskutovalo o tom, zda má autor v takovém případě právo změnit text své práce a přizpůsobit jej jednak změnám, které zatím nastaly ve spisovném jazyce, jednak změněným názorům na jazyk, styl a funkci literárního díla. Ivan Olbracht byl přesvědčen, že to je nejen právo, ale někdy dokonce i povinnost autora; svůj názor vyjádřil v anketě, kterou na tento námět uspořádal v roce 1939 časopis Hovory o knihách, a sám pro nová vydání jazykově i stylisticky upravil postupně všechny své starší knihy (Žalář nejtemnější 1934, O zlých samotářích 1939, Devět veselých povídek pod novým názvem Bejvávalo 1946, Anna proletářka 1946, Obrazy ze soudobého Ruska pod novým názvem Cesta za poznáním 1950; připraveno je i nové, pouze v podrobnostech pozměněné vydání Podivného přátelství herce Jesenia).

Odborný a zevrubný rozbor textových změn v Žaláři nejtemnějším, který provedl Oldřich Králík (Slovo a slovesnost 3, 1937, 199—211), zjistil některé charakteristické rysy tohoto renovačního úsilí. Podstatné je, že autor při své práci přihlížel nejen k požadavkům normy spisovného jazyka, ale stejně i k zřetelům stylistickým, na př. k výraznosti slova a k plynulosti vyprávění. Zamítal výrazy strojené; oprošťoval se od pozůstatků tradičních vlivů latinské syntaxe; zasahoval do vidu slovesného s jemným smyslem pro jeho využití; z odporu k překonaným módám, ale zároveň ze snahy o větší názornost a tím o účinnost svůj výraz zkonkretňoval, vyhýbaje se pokleslým frázím a zbytečným slohovým výplním; důsledně rušil anthropomorfisaci svých obrazů. Úhrnem lze ocitovat závěrečný soud Králíkův o úpravě Žaláře nejtemnějšího, protože bude platit, ovšem s individuálními odchylkami u jednotlivých knih a v různém stupni, pravděpodobně také pro úpravy pozdější: „Z počátku se zdá, že nejvíce škrtů je v partiích popisných a že zásluha přepracování záleží v zcivilnění dobové dikce, ale podrobnější analysou se zjistí..., že cíl je vyšší: dosažení plynulého toku epického bez hluchých ozvěn. Zpřítomnění svého díla nedokázal Olbracht mechanickými opravami, nýbrž zákonitým úsilím tvárným: vnitřní sváry byly urovnány a slovní konstrukce vylehčeny k maximu únosnosti. Nepracoval dílčími prostředky, nýbrž strukturálně: slohové změny bývají podmíněny zřetelem k celku. Nové vydání Žaláře nejtemnějšího je samostatný slovesný čin ...“ (v uved. čl. 211). Těmito úpravami (provedl je podle obdobných zásad také při výboru ze Staškových Blouznivců na-

ších hor, který vydal v roce 1940) dosáhl Ivan Olbracht vzácné jednotnosti svého díla také po stránce jazykové.

V citovaném rozhovou s redaktorem Lidové kultury v roce 1946 nazval Olbracht jazyk spisovatelovým nástrojem: „Dělník musí znát své řemeslo, jedno, zda je soustružníkem železa, krejčím, zedníkem nebo spisovatelem. A znalost nástrojů, jimiž pracuje, je první podmínkou. Nástrojem spisovatelovým je nejprve jazyk. Tomu třeba věnovati největší péči ..." Tuto péči Ivan Olbracht jazyku svých děl opravdu věnoval; nadto však jako uznávaný mistr českého slova dovedl zasáhnout také přímo do zásadních otázek jazyka a literatury, když šlo o svobodu umělecké mluvy proti úzkoprsému brusičství, jehož zastánci seděli tehdy v redakci našeho časopisu. Na odmítavý jazykový rozbor knihy Otokara Fischera „Duše a slovo", který přinesla v roce 1931 Naše řeč, odpověděl Ivan Olbracht pohotově a břitce, jak byl zvyklý z nesčetných polemik novinářských, v Literárních novinách (č. 9) památným článkem „Jazykový zmatek". V něm odhalil pochybené puristické zásady tehdejšího vedení časopisu, podložené nadto neodůvodněným sebevědomím, jako by nikdo mimo Naši řeč česky ani neuměl, a skončil na adresu „pánů z Naší řeči" těmito slovy: „Ať se nestaví na piedestal neomylných autorit, ať nedávají z jazyka nedostatečné nebo zcela nedostatečné, ať neberou na umělecká díla červeně namočená pera opravovatelů kvintánských úloh. Ať neruší vývoj spisovného jazyka, který se mění stejně tak jako jejich filologie."

Polemika měla živý ohlas, k Olbrachtovi se přidal mimo jiné i F. X. Šalda, a když jeho stanovisko podepřeli odbornou theorií i naši pokrokoví jazykovědci, byl jazykový purismus tehdejší Naší řeči poražen a dal se na ústup. Od té doby se nepřestal Ivan Olbracht zajímat také o otázky theorie jazyka, byl v přímém spojení s okruhem Pražského linguistického kroužku a přesvědčil se, že spolupráce spisovatelů s linguisty může prospět oběma stranám. Napsal o tom při novém vydání své knihy O zlých samotářích v roce 1939: „... hlavní příčinu lepšího literárního jazyka tedy třeba hledati někde jinde a mimo uvědomění a vůli spisovatelů. Není také nesnadno nalézti ji. Neboť nejde jen o vůli, nýbrž také o možnosti. A ty nám teprve dala soudobá věda o jazyce. Píšeme-li dnes jazykem dobrým, nebo řekněme lepším než kdysi, způsobila to na prvním místě ona.

Jak mohl český spisovatel (a právě spisovatel vědomý si své odpovědnosti) ještě před pětadvaceti lety psáti dobře, vězel-li až po krk ve filologických pověrách předminulé a minulé generace, viděl-li při každé větě, jíž chtěl zformovati svou myšlenku, výhruž-

ně vztyčený prst filologův: ‚Nesmíš! Germanismus! Galicismus! Kazimluv! Pozor! Podezřelé! Vulgárnost! Nářečí!‘, chápal-li se úzkostlivě každého nového brusu, kdejakého zatuchlého, ale důrazně doporučovaného archaismu, nesmyslného jazykového vynálezu, toporné náhražky za obrat domněle nesprávný, musil-li se stále vyhýbat, obcházet, vymítat, a zbyl-li mu nakonec slovníček jistojistotně správných výrazů a rčení, který tak stačil na napsání dobré kvartánské ‚lícně‘? S tímto doktorováním na živoucím, zdravém a krásném stvoření, jímž jest jazyk, jest bohudík skoncováno. A to je první velká zásluha, kterou má český jazykozpyt o naše písemnictví. A že jest naše řeč živá, zdravá, vždy nového vývoje schopná, to jsme snad vždy tušili, ale v ě d ě t i nás to naučila také teprve nejnovější filologie. To jest její druhá velká zásluha. A pokouší se s větším zdarem než v minulosti určiti zákony, jimiž se jazyk řídí a podle nichž se pohybuje jeho vývoj, a místo brusičské libovůle staví normy, sice také ne věčné, ale zavazující nás dotud, pokud je živoucí jazyk sám silou svého růstu neprotrhne. Teprve tehdy, když si český spisovatel uvědomil t y t o skutečnosti, mohl nabrati do plic svěžího vzduchu a ulehčeně třepnouti rukou, dosud svázanou tolikerými houžvemi; ulehčeně sice, ale přec jen zlostně, že tak dlouho věřil bludům, nebo byl alespoň pokoušen, aby jim věřil. A mohl psáti lépe... Jen tak zní odpověď na otázku.

Česká věda o jazyce způsobila tento dobrý obrat. Její pilní, svědomití a vzdělaní pracovníci jej způsobili. A právě my, čeští spisovatelé, jsme jim povinni vděčností.“

Ale také naopak, a to v míře ještě mnohem větší, je k díkům Ivanu Olbrachtovi zavázána naše jazykověda. Nejen za to, že jazykem svých literárních děl vytvořil konkretní ideál dnešní češtiny, za nímž mohou bezpečně jít stejně spisovatelé - umělci jako všichni uživatelé našeho národního jazyka; ale také za to, že tak výrazně a šťastně zasáhl do bojů o theorii spisovného jazyka vůbec a uměleckého jazyka zvlášť, že v pravý čas rozhodně podepřel pokrokové pojetí jazykové správnosti také u nás. Je třeba vzpomenout i toho, že se zesnulý Mistr až do svých posledních dnů živě zajímal o otázky jazykové kultury a jako člen komise, která chystá nové vydání Pravidel českého pravopisu, neváhal podepřít svou autoritou úsilí české jazykovědy o demokratisaci našeho pravopisu; ještě několik dnů před smrtí se nám dopisem omlouval, že se pro nemoc nemůže zúčastnit pracovní porady.

Ústav pro jazyk český Československé akademie věd, kterému je svěřena péče o náš národní jazyk, bude se vždy snažit, aby tento odkaz zesnulého Mistra uchovával stále živý, a podle svých sil

bude pracovat k tomu, aby také další vývoj našeho jazyka šel po cestách, které národní umělec Ivan Olbracht, první klasik socialistického realismu u nás, svým dílem nejen ukazoval, ale také sám pomáhal razit.

VÁŽNÝ JAKO DIALEKTOLOG

ADOLF KELLNER

Již zběžný pohled na dosavadní vědeckou činnost prof. Václava Vážného zřetelně ukazuje, že její jádro tvoří práce dialektologické. V generaci svých vědeckých současníků zaujímá jubilant čestné místo tím, že všechny své nejlepší síly posvětil soustavnému studiu nářečí slovenských. Nebyla to ovšem pouhá náhoda, že slovenská problematika natrvalo upoutala jeho vědeckou pozornost. Zájem o Slovensko, hlavně o jeho jazykové poměry v přítomnosti i v minulosti, byl v něm probuzen již za jeho vysokoškolských studií, a to zásluhou jeho učitelů Fr. Pastrnka a Jar. Vlčka. Tento zájem o věci slovenské prohloubilo a zvýšilo ještě jeho působení na gymnasiu v Heydukově městě Písku v letech 1915—1919. Proto když v srpnu r. 1919 podnikl svou prvou vědeckou cestu na Slovensko, bylo definitivně rozhodnuto o dalším směru celé jeho vědecké práce. Už v tomto roce vykonal prof. Vážný první dialektologické cesty po krajích středoslovenských a v Štubnianských (dnes Turčianských) Teplicích provedl s prof. B. Havránkem a jinými filology první nářeční zápisy. Od té chvíle téměř po celých dvacet let, jež prof. Vážný strávil na Slovensku, nářeční problematika slovenská je ústředním thematem jeho odborné práce. Zájem o ni neoslábl ani tehdy, když se počátkem r. 1939 — v souvislosti s tehdejšími změněnými politickými poměry — vrátil do rodných Čech. Ale jednatelství v dialektologické komisi tehdejší České akademie věd a umění v Praze, jehož se mu pak záhy dostalo, přivedlo jej též k intensivnímu studiu českých, zejména jihočeských nářečí. Není naším úkolem sledovat podrobně, jak značně přispěl prof. Vážný k věcnému poznání slovenských, po případě českých nářečí, nám jde hlavně o to, abychom zhodnotili m e t o d i c k ý přínos prof. Vážného do dialektologických studií československých.

Prof. Vážný vyšel z dialektologické školy prof. Fr. Pastrnka. Tato okolnost určila hlavní směr jeho práce nejen po stránce thematické (s ní je spjat trvalý zájem prof. Vážného o jazykové poměry na Slovensku), nýbrž i metodologické. Prof. Vážný si osvojil vpravdě moderní metodická hlediska, která jeho učitel vnášel do dialektologických studií, nepřestal však jen na nich, nýbrž

dále je rozvíjel a prohluboval jednak zkušenostmi vlastními, jednak soustavným studiem dialektologické literatury cizí, slovanské i neslovanské. Již první dialektologické stati prof. Vážného, otištěné v první polovici 20. let ve Sborníku Matice slovenské, zřetelně svědčí o tom, že jejich autor klade velmi přísné požadavky na metodu dialektologické práce.

Ve shodě s naší starší dialektologickou tradicí i prof. Vážný vidí přední úkol dialektologické práce ve spolehlivém popise nářečních faktů. Jako konečný cíl svých nářečních studií si stanovil pokud možno v úplnosti zachytit současný stav nářečí na Slovensku. Byl to úkol nemalý, uvědomíme-li si, jak kusé a mezerovité byly tehdy naše vědomosti o nich. Rýsovala se před ním dvojí cesta, jak tohoto cíle dosáhnout: pokračovat — arci na širší základně — v dotazníkové akci, kterou r. 1893 rozvinul ve Slovenských pohľadech prof. Pastrnek, nebo začít s přímým výzkumem na místě. Prof. Vážný si byl dobře vědom toho, že plně spolehlivý materiál lze získat jen přímým výzkumem, bylo mu však stejně jasné, že možnost prozkoumat všechna slovenská nářečí přímou metodou přesahuje síly jednotlivce, že tento úkol může býti proveden toliko kolektivní spoluprací většího počtu zkušených dialektologů. A těch tehdy na Slovensku nebylo. Proto z počátku volil cestu první. Z jeho podnětu zahájila na podzim r. 1921 Matica slovenská rozsáhlou dotazníkovou akci, od níž si její iniciátor sliboval, že položí pevné základy k slovenské dialektologii a „první základy budúcej veľkej vedeckej mluvnice a slovníka jazyka slovenského“ (Slovenské pohľady 38, 1922, 99 n.). Pro široké vrstvy ochotných sběratelů začal vydávat dotazníky, z nichž každý obsahoval 10—12 otázek z různých částí mluvnice a slovníka. (Celkem bylo vydáno 26 těchto dotazníků.) Sbírání nářečního materiálu metodou dotazníkovou mělo tu výhodu, že umožňovalo sledovat rozšíření jednotlivých jazykových jevů téměř po celém jazykovém území slovenském. Hrozilo tu však vážné nebezpečí, že naše poznání slovenských nářečí zůstane jen na povrchu, že nepronikne do mnohotvárné složitosti jejich soustavy. Proto prof. Vážný nepovažoval dotazníkovou akci za cíl svých dialektologických zkoumání v oblasti slovenských nářečí, nýbrž jen za přípravu k jejich všestrannému studiu přímo na místě. Sám tu předcházel nejlepším příkladem. Po léta zkoumal podrobně nářečí v Turci, na Oravě, ale z přímého názoru poznal i mnohá jiná nářečí slovenská (na př. západoslovenská). A nadto se staral, aby myšlenka přímého výzkumu slovenských nářečí nalezla co nejširší odezvu mezi posluchači slavistiky na bratislavské universitě.

Nešlo však jen o úplnost nářečních bádání, nýbrž také o spole-

hlivost nasbíraného materiálu. Prof. Vážný dobře ví, že větší nebo menší míra průkaznosti nářečních faktů záleží především na tom, kdo je zaznamenává. Dotazníková akce — přes své hojné kladné stránky — přesvědčivě ukázala, že na údaje mnohých dopisovatelů nelze spoléhat, a to právě proto, že nebyli na tuto práci sdostatek odborně připraveni. O to usilovněji se proto jako universitní učitel staral, aby ti z posluchačů, kteří byli získáni pro nářeční studia, byli na tento úkol jak theoreticky, tak prakticky co nejlépe připraveni. Prof. Vážný je totiž jeden z těch — ještě i dnes řídkých — vědeckých pracovníků, který se se svými bohatými zkušenostmi a znalostmi neuzavírá mezi čtyři stěny své pracovny, nýbrž který se o ně ochotně dělí s těmi, jejichž vědecká výchova mu byla svěřena. Jen tím si vysvětlíme, že převážná většina dnešních mladých slovenských dialektologů, z nichž někteří zaujali i místa vědecky velmi významná, hlásí se k prof. Váženému jako ke svému učiteli. A rozmach slovenské dialektologie mezi dvěma světovými válkami, zejména pokud jde o poznání současného stavu slovenských nářečí, jakož i její další slibný rozvoj byl umožněn jen tím, že se prof. Vážnému podařilo v poměrně krátké době vychovat spolehlivý kádr mladých vědeckých pracovníků, kteří byli schopni samostatně vědecky pracovat.

Spolehlivost nářečního materiálu však nezávisí jen na správné volbě zapisovatele, ale také na správné volbě informátorů. Ve svých referátech a kritikách často upozorňuje na nebezpečí skreslení skutečného stavu nářečí, nedbá-li se úzkostlivě této důležité zásady dialektologické práce. Od dialektologů přísně požaduje, aby zjišťovali, zejména pokud jde o jevy význačné, jedinečné, nejen jméno osob, které těchto tvarů užívají, ale i jejich věk, původ, zaměstnání, zda jich užívají důsledně nebo nahodile anebo ve zvláštních případech. Dialektolog si podle prof. Vážného musí dále bedlivě všímat, do jaké míry informátoři zůstávají věrni rodnému nářečí, neboť osoby, které mluví jen nářečím, stávají se čím dál tím více vzácností. Ke zvláštní opatrnosti při volbě informátorů pak radí v krajích pomezních, zejména dvojjazyčných, kde jsme často svědky toho, že objekt mluví vedle svého nářečí ještě nářečím většiny (menšiny) své obce anebo vůbec druhým běžným nářečím svého kraje. Ze všech těchto rad a pokynů k nám promlouvá zkušený praktik, který dobře vidí složitost a proměnlivost jazykové skutečnosti slovenské.

Hodnotu nářečního materiálu prof. Vážný neměří toliko podle přesnosti, s jakou vystihuje jazykovou skutečnost zkoumaného místa, nýbrž také podle toho, do jaké míry respektuje zeměpisné rozšíření jevů. Prof. Vážný je jeden z prvních našich dialekto-

logů, kteří náležitě ocenili důležitost geografického zřetele při studiu nářečí. Není sice u nás iniciátorem těchto studií — „v geografické souvislosti jazykových jevů" hledal „hlavní cíl svých snah" již Fr. Pastrnek (Slovenské pohľady 13, 1893, 632) —, je však prvním praktickým pěstitelem jazykového zeměpisu na Slovensku. Již v svých prvních pracích, uveřejněných ve Slovenských pohľadech z r. 1922, a zejména v prvních šesti ročnících Sborníku Matice slovenské, hlavní důraz klade na zeměpisnou stránku jazyka. Jeho pozornost tu upoutává hlavně rozšíření důležitých diferenčních znaků středoslovenských, na př. rozšíření samohlásky *ä* a rázu ve střední slovenštině, rozšíření jerových střídnic, dále genitivu sg. typu *sluhu*, *sudcu*, instrumentálu sg. typu *ženou*, *kosťou*, *tou*, *dobrou*, rozložení starých lokálů pl. místních jmen na *-ach* (*v Turach*, *Topolčach*...), některých tvarů slovesa *byť* a *mať* (1. os. sg. *som* — *sem*, *neni som* — *nejsem*, *bol* — *bil*; *mať*, *mal* — *mjeť*, *mjel*...) a j. Stejné pozornosti jako jevům hláskoslovným a tvaroslovným dostalo se se strany prof. Vážného i jevům slovníkovým — na rozdíl od našich starších dialektologických prací, které tuto důležitou stránku jazyka pomíjely většinou mlčením. Tak na př. sleduje rozšíření jednotlivých názvů pro obilniny, pro brambory a pro příbuzenské vztahy na Slovensku. Nejdůležitější prací prof. Vážného z tohoto oboru je rozsáhlá knižní studie *Z mezislovanského jazykového zeměpisu* (*1948*), v níž autor podrobil kritickému rozboru dílo M. Maleckého a K. Nitsche *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* za tím účelem, aby zjistil, do jaké míry údaje Atlasu odpovídají skutečným poměrům na oblasti Slovenska. Je v ní mnoho dosud nepublikovaného materiálu, který podstatně přispěl k osvětlení složitých jazykových poměrů v polsko-slovenském pomezí na Oravě a ve Spiši.

Hledisko jazykově zeměpisné je vůdčím metodickým vodítkem celé dialektologické práce prof. Vážného, důsledně se tedy uplatnilo také v jeho souborné práci o slovenských nářečích, vyšlé s názvem *Nářečí slovenská* (Československá vlastivěda III, 1934, 219—310). Autor v ní podrobně sleduje zeměpisné rozšíření všech významných jazykových jevů, s důkladností hodnou pochvaly stanoví jejich hranice a ty pak pečlivě zaznamenává na hojných mapkách doprovázejících výklady. Je z ní nejen dobře patrné, jak pokročila znalost slovenských nářečí soustavným výzkumem podnikaným už léta prof. Vážným a jeho spolupracovníky, ale také jak již na Slovensku zdomácněla jazykově zeměpisná metoda.

Zavrcholením všech těchto studií jazykově zeměpisných měl býti jazykový atlas slovenský. Jeho přípravě věnoval prof. Vážný mnoho času i námahy, nebylo mu však dopřáno jej dokončit.

Zabránily tomu události po r. 1938. Z jeho bohatých zkušeností však těží a ještě dlouho budou těžit všichni ti, kteří v tomto započatém díle pokračují a kterým byl svěřen čestný úkol toto dílo dokončit. V posledních letech stojí prof. Vážný v čele prací, na jejichž pozadí se rýsuje jazykový atlas český. Sám se takto aktivně účastní přípravy díla, na jehož důležitost upozorňoval české jazykozpytce již v r. 1929.

Soustavný zřetel ke geografické stránce jazyka ukázal se při studiu slovenských nářečí velmi plodný. Tak umožnil prof. Vážnému přesněji vymezit hranice mezi jednotlivými nářečními skupinami slovenskými, vědecky utřídit některé větší nářeční celky, na př. nářečí oravská a západoslovenská, dále přispěl ke správnému výkladu některých nářečních jevů, na př. k výkladu jednotlivých druhů záporu při slovese *som* (*neni*, *ňeňi som* — *nine som* — *ňi̯e som* — *ňi som*), a upozornil jej na důležitou úlohu, jakou mají společenskohistorické podmínky při utváření a vývoji slovenských nářečí. Proto od jazykového zeměpisu právem očekává, že podstatně přispěje k osvětlení složité otázky utváření nářečních hranic na Slovensku, že „přinese i nové světlo do řešení různých zvláštních jazykových a národopisných problémů slovenských, do otázky domnělých anebo skutečných ruských, jihoslovanských anebo polských prvků ve slovenštině". Plně zdůvodněno bylo tedy jeho přesvědčení, že „výsledky jazykového zeměpisu otevrou i u nás nové obzory" (Sborník Matice slov. 7, 1929, 142 n.).

Celkový ráz dialektologické práce prof. Vážného je popisný. Jde mu v ní především o to, aby co nejvěrněji zachytil dnešní stav slovenských nářečí. K historické interpretaci dnešní bohaté nářeční rozrůzněnosti ani k řešení otázky vzniku a historického vývoje slovenských nářečí prof. Vážný nepřistoupil. Nebylyť pro to zatím dosti příznivé podmínky. Chybějí zatím podrobné studie monografické, které by dovolily hodnotit nářeční soubor slovenský v jeho celku i v částech s hlediska vývojového, chybějí také takové práce historické, které by umožňovaly sledovat dějiny slovenštiny ve spojitosti s dějinami jejích nositelů. Vybudování historické dialektologie slovenské zůstává dosud naléhavým požadavkem slovenské jazykovědy. Prof. Vážný se může těšit z toho, že svými pracemi k ní položil bezpečné základy.

Není tedy malý přínos prof. Vážného do nářečních bádání československých. Jubilant proto se zadostiučiněním může pohlížet nazpět: vyrovnal se čestně s časem, neboť jej naplnil prací — poctivou a svědomitou. Ale s radostí může patřit i do budoucnosti,

protože si uchoval své tvořivé síly neporušeny. A mluvíme-li o stylu práce, pak je třeba ještě připomenout jednu — osobní — vlastnost našeho jubilanta, která byla jedním z hlavních předpokladů všech jeho úspěchů na poli vědeckém a na poli dialektologickém zvláště, totiž jeho srdečný, upřímný vztah k lidem. Jeho srdečná upřímnost prolamovala nedůvěru prostého venkovského človčka slovenského, když za ním přicházel se svým zápisníkem v ruce, srdečnou upřímností si získával a získává dosud všechny, kdož se s ním blíže poznají. Najít si cestu k člověku, získat jeho důvěru a srdce, to dovede jen celý člověk. A tohoto čestného uznání si prof. Vážný plně zaslouží.

VÁCLAV VÁŽNÝ A JEHO PRÁCE O SLOVENČINE

EUGEN JÓNA

Šesťdesiatka prof. Václava Vážneho (nar. 2. VII. 1892) dáva nám príležitosť osobitne prezrieť a zhodnotiť jeho doterajšie práce o slovenčine. Pritom nie je táto časť jeho diela uzavretá, hoci povolanie vedie ho k prácam v iných oblastiach. Niektoré jeho dialektologické štúdie čakajú na vydanie pripravené do tlače, iné (napr. nárečový slovník z Turca) čakajú na dokončenie.

Vážneho práce o slovenčine zreteľne sa delia na dve skupiny: prvá skupina týka sa slovenských nárečí, druhá súčasnej spisovnej slovenčiny a dejín slovenčiny.

K dialektologickej práci na Slovensku dostal sa V. Vážný hneď po prvej svetovej vojne (porov. jeho článok *O počátcích jazykového zeměpisu na Slovensku*, SMS [Sborník Matice slovenskej] VII, 1929, 134—144). Pri prvých návštevách Slovenska po vojne r. 1919 rozmýšľal o tom, či by nebolo možné pokračovať vo výskume slovenských nárečí metodou, akou bol začal František Pastrnek v deväťdesiatych rokoch minulého storočia (porov. Slovenské pohľady XIII, 1893 a n.). V. Vážný v dialektologickej činnosti skutočne nasledoval svojho učiteľa Fr. Pastrnka, s ktorým má mnoho čŕt spoločných. Osobné plány Vážneho našly porozumenie v Matici slovenskej, najmä keď sa Vážný dostal na Slovensko najprv ako profesor stredoškolský v Martine a Bratislave, neskoršie po habilitácii r. 1929 ako docent a vysokoškolský profesor. Po obnovení Matice slovenskej pomýšľalo sa od začiatku na sústavný výskum slovenských nárečí. V prázdninách r. 1920 a znovu r. 1921 z poverenia Matice slovenskej za správcovstva Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho skúmali skúsení filologovia slovenské nárečia jednotlivých menších oblastí (Fr. Trávníček na Orave, J. Húsek v Tekove, A. Gregor v Liptove a v Turci,

V. Vážný v Turci — porov. SMS I, 1923, 27 n. a SMS VII, 1929, 137; zprávy dialektologov vyšly čiastočne v Letopise MS I.). ,,Najpriaznivejšie podmienky pre štúdium mal Dr. V. Vážný, ktorý je v Turčianskom Sv. Martine od júla 1920; vyzbrojený súc dôkladnou znalosťou porovnávacieho jazykospytu a slovanskej filologie, obdarený smyslom pre jemné odtienky fonetické i milou shovorčivou povahou, nasbieral v uvedenom čase množstvo materiálu, ktorý teraz srovnáva a pripravuje vydať v monografii o nárečí turčianskom" (takto charakterizoval V. Vážneho vtedajší matičný tajomník prof. Fr. Heřmanský). — Okrem tohto spôsobu výskumu na mieste chystal sa výskum pomocou nárečových dotazníkov. Členovia pražského odboru Matice slovenskej sostavili veľký dialektologický dotazník (pre hláskoslovie A. Frinta, pre tvaroslovie Fr. Trávníček, pre syntax B. Havránek, pre slovník J. Menšík). Ale ten sa nehodil pre slovenské pomery, lebo ho nebolo možné poslať na vyplnenie neodborníkom, s ktorými pri svojej akcii Matica počítala. Preto V. Vážný sostavil malé dotazníky po 10—12 otázkach. Od r. 1921 dotazníky posielaly sa do jednotlivých obcí, v ktorých sa získali korešpondenti medzi učiteľmi, farármi, študentmi ap. Od r. 1921 do r. 1931 vyšlo 26 čísel dialektologického a národopisného dotazníka s 268 otázkami (asi 1600 hesiel). Odpovede prichodily z vyše 800 miest od viac než 1100 korešpondentov.

O výsledkoch dotazníkovej akcie referovalo sa jednak v rámci referátov o činnosti Jazykového odboru Matice slovenskej, jednak osobitne (porov. Slovenské pohľady XXXVIII, 1922, 99 n., SMS I, 1923, 23 a n.). Nasbieraný materiál V. Vážný hneď postupne spracoval, takže v spomínaných referátoch hovorí sa i o konkrétnych jazykových otázkach (hláska *ä*, tvar *dobrô* ap.). Okrem spracúvania odpovedí na dotazníky V. Vážný venoval sa skúmaniu nárečí na mieste, a to nielen v Turci, ale i v blízkej Orave. Podľa vyprávania martinských známych V. Vážný využíval každú voľnú chvíľu, najmä sobotu a nedeľu, na cesty do terénu. Takto mohol už hneď v I. ročníku Sborníka Matice slovenskej (1922—23) uverejniť niekoľko dialektologických štúdií: *Slovenské nárečia v Orave*, *Razená neznelá spoluhláska hlasivková v strednej slovenčine, hlavne v nárečí turčianskom* a i. Od začiatku vo Vážneho prácach javí sa snaha nárečové javy presne lokalizovať a podľa význačných javov slovenské nárečia vedecky klasifikovať. Využíva doterajšie poznatky o slovenských nárečiach (Šembera, Pastrnek a i.), a kde treba, koriguje ich. Niekedy vychodí z kritiky práce iných, ale článok sa mu rozrastá na monografickú štúdiu o niektorom nárečí (napr. o oravských nárečiach v SMS I.), alebo o niektorých javoch hláskoslovných, tvaroslovných ap. (jerové striednice,

tvar inštr. sg. mask. na *-om* a *-em*, tvar dobruo (dieťa) a i.). V štúdiách prevažujú otázky hláskoslovné a tvaroslovné, menej sú zastúpené javy syntaktické a lexikálne. Vychodily do r. 1932 zväčša po slovensky písané v Sborníku Matice slovenskej, len výnimočne inde (napr. v časopise Bratislava VI, 1932, 462—466 vyšla štúdia: *Slovo čerťaž anebo čierťaž v slovenštině*, v sborníku Ríša Veľkomoravská 193 n. *O ľudovej reči v Ponitrí* a i.). Pri štúdiách jazykovozemepisných, sledujúcich jednotlivé javy, materiál mal z celého Slovenska z dotazníkov; keď sa venoval podrobnejšie niektorému územiu, opieral sa i o materiál získaný výskumom na mieste (turčianske a oravské nárečia stredoslovenské a niektoré nárečia západoslovenské). Podrobný bibliografický prehľad Vážneho prác do r. 1938 v širšom rámci podal E. Pauliny (*Prehľad prác o slovenských nárečiach za uplynulých dvacať rokov.* Carpatica I, sv. II, řada 1, č. 8, Praha 1940).

Ako sa rozmnožovalo bohatstvo získaného materiálu pri dotazníkovej akcii, tak sa menily, prehlbovaly i metody Vážneho práce. Vidno to napríklad na jeho prácach uverejňovaných v jubilejných sborníkoch: *Datív — lokál jednotného čísla ženských jmen podstatných tvrdých kmenů na -a (vzor ryba) v nářečích slovenských* (Slovanský sborník ... prof. Františku Pastrnkovi, Praha 1923) a *O slovenských dialektických tvarech slovesných na -ch* (MNHMA — Sborník ... prof. Josefa Zubatého, Praha 1926); druhá práca vyznačuje sa o mnoho presnejšou lokalizáciou materiálu, ako sa to javí na mapovej prílohe, hoci medzi oboma prácami nie je veľký časový rozdiel.

V. Vážný ako vedúci matičnej dotazníkovej akcie pri každej príležitosti zdôrazňoval, že prvá anketa korešpondenčná mala ráz sondačný a informatívny. Novú, prísne vedeckú anketu jazykového a národopisného výskumu Slovenska na mieste starostlivo sám chystal na ďalšie roky. Ako nevyhnutné predpoklady pre ňu si určil: 1. syntetické spracovanie slovenských nárečí podľa výsledkov korešpondenčnej ankety a podľa vtedajších vedomostí o slovenských nárečiach, 2. vydanie nového jazykového a národopisného dotazníka, 3. presné určenie miest ankety, 4. určenie vhodnej osoby pre záznamy a zápisy (porov. v sborníku Pavlovi Bujnákovi, Bratislava 1933, 54—5).

Materiál získaný korešpondenčnou metodou medzitým (od r. 1930/31) V. Vážný so svojimi pomocníkmi sústavne spracúval v Slovanskom seminári Komenského univerzity v Bratislave. Okrem rozpisovania a triedenia materiál sa postupne rozširoval najmä takým spôsobom, že vysokoškolskí študenti za určený popla-

tok vypĺňali matičné dotazníky údajmi o nárečí svojej rodnej obce alebo i niekoľkých iných obcí z jej okolia.

Syntetické spracovanie slovenských nárečí, ku ktorému smerovaly všetky predbežné Vážneho štúdie, vyšlo v *Československej vlastivede III — Jazyk* (Praha 1934, str. 219—310: *Nářečí slovenská*). Na pomerne malom rozsahu podal tu V. Vážný stručnú, ale obsažnú charakteristiku troch veľkých nárečových celkov slovenských spolu s nárečiami moravsko-slovenskými. Opieral sa predovšetkým o materiál získaný matičnou dotazníkovou akciou a ďalej o vlastné i cudzie štúdie nárečí na mieste. Ako sa ukázalo už prv vo Vážneho časopiseckých štúdiách a článkoch, materiál z dotazníkovej akcie mal isté medzery, ale bol dostatočný na určenie hlavných hraníc slovenských hláskoslovných a gramatických javov. Najväčšie medzery mal z východného Slovenska. Kto spracúva nárečie niektorého menšieho územia monograficky, môže robiť vo Vážneho údajoch drobné korektúry (porov. napr. Jazykovedný sborník III, 1948, 17n.). Ale to súvisí s povahou jazykovozemepisných prác s početnými drobnými faktami; celkove Vážneho údaje sú spoľahlivé. Pravda, na Vážneho práci vidno i nedostatky lingvistickej geografie v jeho chápání: v jeho práci nenájdeme napr. presné izoglosy slovenských dvojhlások, pretože tu treba rozhodovať hlbšou hláskoslovnou analýzou, či v niektorých nárečiach ide o diftongy ia, ie, iu, uo, alebo či ide o spojenie konsonant + vokál (j + a, + e, + u; v + o). Vážneho *Nářečí slovenská* majú i mnohé nedostatky technického rázu (veľmi malé mapky a i.). Máme však v nich na tento čas najobsiahlejší a i pri menších nedostatkoch spoľahlivý opis slovenských nárečí a prvý skutočne vedecký pokus o ich klasifikáciu.

V monografickom spracúvaní nárečí na Slovensku V. Vážný najďalej postúpil v práci *Čakavské nářečí v slovenském Podunají* (Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě V, č. 47, 1927). Podal tu úplný opis nárečia chorvátskych osád Devínska Nová Ves, Dúbravka (a Lamač), keď už jednu (Ch. Grob) bol opísal v knihe Ant. Václavíka *Podunajská dedina v Československu* (Bratislava 1925, str. 109—176). Je to príkladná monografia, ktorá si všíma všetkých stránok nárečia (hláskoslovie, tvaroslovie, kmeňoslovie, skladba, slovník, ukážky súvislých textov).

Ucelenú monografiu tvorí rukopisná štúdia *O jménech motýlů v slovenských nářečích. Studie semasiologická se zřetelem jazykově zeměpisným*, ktorá vyjde v Slovenskej akadémii vied. Vyznačuje sa bohatosťou materiálu a mnohými paralelami z iných jazykových oblastí. Tu V. Vážný okrem vedeckej literatúry francúzskej, nemeckej a i. všíma si už i dialektologickú literatúru sovietsku.

Podľa vlastných i cudzích výskumov českých i slovenských V. Vážný v rozsiahlej práci *Z mezislovanského jazykového zeměpisu* (Praha 1948), prichystanej do tlače už r. 1940, preskúšal a celkove kladne zhodnotil poľské dielo (M. Małecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia, Kraków 1934).

Najväčšie úspechy dosiahol V. Vážný nepochybne vo svojich prácach jazykovozemepisných, keďže ďaleko postúpil v príprave slovenského lingvistického atlasu v porovnaní s väčšinou podobných prác v iných štátoch (porov. Scientia, vol. 56, r. 28 — 1934, str. 29n., a R. J. Avanesov, Očerki russkoj dialektologii I, Moskva 1949, 293n.). Pred vojnou bol V. Vážný československým členom medzinárodného výboru lingvistického (porov. zprávu *O I. sjezdu stálého mezinárodního výboru lingvistického v Paříži v Collège de France.* Bratislava III, 1929, str. 1137).

Pre dialektologickú prácu V. Vážný získal si na Slovensku priamych žiakov a pokračovateľov (E. Pauliny, J. Štolc, Št. Tóbik, Jozef Szabó-Orlovský a i.), o ktorých sa svedomite staral (porov. zprávy v publikáciách Carpatica z r. 1936 a n.). Jeho dielo neostalo opustené, hoci pokračuje pomaly. Jemu samému nebolo možné splniť všetky podmienky, ktoré si bol určil, aby sa mohlo pristúpiť k vydaniu atlasu pre známe udalosti r. 1938, keď musel odísť zo Slovenska. —

Vytrvalosť, húževnatosť, obetavosť, smysel pre drobné fakty, v ktorých sa nestráca celok, popri dôkladnej lingvistickej príprave, to sú vlastnosti, ktoré vyznačujú V. Vážneho ako dialektologa; v tom je vzorom pre slovenských dialektologov.

V dialektologických prácach V. Vážneho badať pri všetkých ich prednostiach nedostatok prehĺbeného vývinového, historického hľadiska pri výklade faktov. Hoci Vážný konštatoval kolísania niektorých nárečových tvarov, predsa — okrem exkurzií do historickej gramatiky v smysle mladogramatickom pri jednotlivých izolovaných javoch — k jednotnému historickému výkladu nárečových celkov alebo celého národného jazyka sa nedostal. Nie je to, pravda, len nedostatok Vážneho prác, tieto nedostatky majú aj práce iných lingvistov tejto doby. Vážneho práce pritom všetkom sú dobré východisko pre nové výskumy za pomoci sovietskej vedy jednak pre historickú dialektologiu, jednak pre štúdium nárečia novej družstevnej dediny.

K ostatným odborom jazykovedy po dialektologii dostával sa V. Vážný len príležitostne, epizodicky, z úradnej povinnosti, kým dialektologickému výskumu venoval sa všetkými svojimi silami. Ako predseda Jazykovedného odboru Matice slovenskej a po r. 1932 Jazykovedného odboru Učenej spoločnosti Šafárikovej V.

Vážný bol v čele vlastnej bádateľskej i organizačnej práce v oblasti slovenskej jazykovedy a uvedomoval si všetky jej naliehavé úlohy (porov. Vážneho úvahy *Problémy a úlohy jazykovedy na Slovensku* z r. 1933 v sborníku Pavlovi Bujnákovi ctitelia, priatelia, žiaci, str. 50—60). Popri slovenskej dialektologii aj štúdium spisovného jazyka malo sa sústreďovať v Matici slovenskej. V odbore vlastnej gramatiky spisovnej slovenčiny v tých časoch pracovalo sa len individuálne pre školské potreby (používala sa *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* od S. Czambla vo vydaní J. Škultétyho z r. 1919, zo školských gramatík najmä J. Damborského *Slovenská mluvnica* v V. vydaní 1930). V lexikografii v tých časoch od prípravných prác ďalej sa nepokročilo, pretože bol nedostatok slovenských odborných pracovníkov, a teda i tu sa uplatnili jednotlivci (M. Kálal, Peter Tvrdý a i.). Do normovania gramatiky a slovníka spisovného jazyka slovenského zasiahly úradné *Pravidlá slovenského pravopisu*, vydané Maticou slovenskou a schválené vtedajším ministerstvom školstva (r. 1931). Prvé oficiálne Pravidlá slovenského pravopisu maly ustáliť pravdaže predovšetkým pravopisné normy vo vlastnom smysle. Starosť o prípravu Pravidiel spočívala na V. Vážnom ako predsedovi Jazykovedného odboru Matice slovenskej a osobitnej pravopisnej komisie. V. Vážný tu postupoval v smysle oficiálnej ideologie prvej Československej republiky, v duchu ktorej na Slovensku pracovali skoro všetci vedeckí pracovníci Komenského univerzity (M. Weingart, V. Chaloupecký, A. Pražák a i.), hoci Vážný z nich takmer jediný úzko spolupracoval so slovenským kolektívom. Podľa tejto ideologie Česi a Slováci tvoria jeden národ „československý", ktorý má československý jazyk v dvoch zneniach: českom a slovenskom. Snahou jazykovedcov tu malo byť, aby sa dva spisovné jazyky sbližovaly.

V úvode Pravidiel z r. 1931 niektoré pravopisné a jazykové zmeny sa takto i odôvodňujú. Išlo tu o niekoľko systémových javov, ako napr. písanie (a výslovnosť) slov typu „*preca*", „*dvacať*", „*tricať*" atď. s *c*, slová typu „*deník*" s jedným *n*, slovesné tvary typu „*treť*", „*trem*" bez typických stredoslovenských dvojhlások, ďalej sa uzákoňovaly niektoré dvojtvary, ako napr. *konec* — *koniec*, *barva* — *farba*, *svoboda* — *sloboda*, *bednár* — *debnár*, *bitva* — *bitka* atď., a konečne sa uvádzaly v slovníku ako spisovné slovenské slová: *kozel*, *limec*, *limček*, *láhva/láhev*, *nabídka*, *nabídzať*, *nabídnuť* atď. Tieto slová a tvary veľká časť slovenskej buržoáznej spoločnosti pociťovala ako neslovenskosti a jej autonomistická časť využila ich politicky na protičeský boj. Najviac útokov obracalo sa tu priamo na V. Vážneho i v samej Matici slovenskej.

Po valnom shromaždení matičnom v máji r. 1932 V. Vážný i s väčšinou vtedajších členov Jazykovedného odboru z Matice slovenskej vystúpil. Vznikol boj o slovenský pravopis a spisovný jazyk. V jazykovede na jednej strane bola Vážneho skupina, ktorá ďalej pracovala v Učenej spoločnosti Šafárikovej, na druhej strane skupina slovenských puristov, ktorá pod vedením H. B a r t k a sústredila sa v časopise „Slovenská reč". Dnes vieme, že obe strany uvedomele alebo neuvedomele boly vedené v podstate tou istou ideologiou buržoázneho nacionalizmu. Podľa vlastných slov Vážneho nie všetci českí lingvisti boli ochotní zasahovať do otázok slovenskej normatívnej jazykovedy a jazykovej politiky: „Jazykový odbor uznával oprávnenosť názoru vtedajšieho riaditeľa kancelárie českého slovníka, prof. V. Ertla, a prof. Zubatého, že redaktormi a podľa možnosti i excerptormi slovenského slovníkového materiálu budú len školení odborníci Slováci" (Bujnákov sborník, Bratislava 1933, str. 57). Tento názor sa neuplatnil pri pravopise. V. Vážný v mnohých článkoch vysvetľoval zásady pravopisnej úpravy z r. 1931 a bránil ju proti kritike (najdlhší článok pod názvom *Pravidlá slovenského pravopisu* vyšiel v SMS IX, 1931, str. 1—38, ako odpoveď na článok Henricha Bartka v Slovenských pohľadoch 1931), a to s dokladmi zo slovenských nárečí, zo starších slovníkov a z beletrie, najmä staršej. Lenže v tom čase formovala sa už na Slovensku v povedomí príslušníkov spisovnej slovenčiny nová súčasná jazyková norma, o ktorú sa Vážný nemohol dosť dobre opierať, lebo vedecky ešte nebola preskúmaná ani kodifikovaná. A práve v tejto oblasti jazykovednej práce je bezpodmienečne potrebná vzájomná súhra jazykovej teorie a praxe. K tomu ešte V. Vážný — ako v tom čase väčšina jazykovedcov — bol ďaleko od marxistického chápania otázok národa a jazyka. Dnes už sama naša ľudovodemokratická ústava umožňuje českým marxistickým jazykovedcom uznávať samobytnosť slovenského národa a jazyka.

V. Vážnemu ostáva zásluha, že prvý shrnul praktické poučenia o slovenskom spisovnom jazyku do praktickej príručky v slovníkovej podobe. Jeho práca bola východiskom a v mnohých veciach i vzorom pre ďalšie podobné práce.

Súčasnej spisovnej slovenčine venoval V. Vážný pozornosť i v sústavnej praktickej gramatike spisovnej slovenčiny (*Stručná slovenská mluvnice pro Čechy* 1938, nové vyd. 1948).

Do Československej vlastivedy (řada II. Spisovný jazyk český a slovenský, str. 145—215) napísal V. Vážný kapitolu *Spisovný jazyk slovenský*. Podal tu predovšetkým tzv. vonkajšie dejiny spisovného jazyka na Slovensku so stručnou charakteristikou

Bernolákovej a Štúrovej slovenčiny a s opisom dnešného stavu spis. slovenčiny (s ukážkami). Podľa stavu dovtedajších výskumov nebolo možné podať vývin slovenského spisovného jazyka inak, ako v ukážkach a v náčrtkoch. Pre spisovnú slovenčinu hľadal Vážný nárečový základ. Pravý jej základ v hovorovej reči vzdelancov zo stredného Slovenska bez typických znakov jednotlivých nárečí nepodarilo sa mu nájsť.

Presnosťou podania faktov, ich utriedenia a zaradenia vyznačujú sa špeciálne Vážneho práce z dejín jazyka a jazykovedy na Slovensku (*Z trnavské slovníkové a mluvnické literatury před Bernolákem*, v časopise Bratislava X, 1936, 365—405 a *Glossarium bohemoslavicum. Slovník k „Středověkým listům ze Slovenska" s jazykovým rozborem*, v Bratislave 1937).

Prehľad Vážneho prác o slovenčine nás dostatočne presvedčuje, že jeho zásluhy o slovenskú jazykovedu sú významné: uviedol do nej metodu jazykového zemepisu a touto metodou vypracovanými štúdiami položil solídne základy pre poznanie súčasných slovenských nárečí a tým nepriamo i minulosti slovenského jazyka; prispel k poznaniu spisovného jazyka slovenského v minulosti a k ustáleniu spisovného jazyka v prítomnosti, i keď jeho práce v tejto oblasti treba podrobiť ideologickej a metodologickej kritike; vychoval slovenskej dialektologii mladších pracovníkov, ktorí pokračujú v jeho prácach.

Pri jeho šesťdesiatke slovenskí jazykovedci vyslovujú prof. V. Vážnemu vďaku za doterajšiu jeho prácu a želajú mu mnoho pracovných úspechov v ďalších desaťročiach života.

K JAZYKOVÉMU ZEMĚPISU ČECH

JAROSLAV VORÁČ

Rozdílné výsledky staré měkkosti v slabice *mě (mje, mně, me)* v českých nářečích jihozápadních

Z různých výsledků staré měkkosti u retnic sledoval Dotazník pro česká nářečí jihozápadní (v otázce 9)[1]) zeměpisné rozložení dnešního rozdílu ve výslovnosti slabiky *mě*, na př. ve slovech *město, měsíc, měl, v zimě* atd. V jihozápadních Čechách je totiž jednak výslovnost shodná se středočeskou a většinovou českou, tedy *mňesto, mňesíc, mňel, v zimňe*, jednak výslovnost *mjesto, mjesíc, mjel, v zimje*.

[1]) Dotazník navrhl Václav Vážný, vydala jej Česká akademie věd a umění v r. 1947.

V staré češtině byla zde původně měkká retnice, na př. *m'ěsto*, *m'ěsíc* (a ovšem i *v'ěděti*, *b'ěžeti*, *p'ěna*), a výslovnost samohlásky byla, jak vykládá Trávníček[2]), nepochybně difthongická, tedy v našem případě *m'iesto*, *m'iesíc* (*v'ieděti*, *b'iežeti*, *p'iena*). Tato výslovnost se udržovala až do sklonku století XIV. Časem se pak začala vyslovovati tvrdá retnice a třené *j*, tedy *mjesto*, *mjesíc* (*vjeděti*, *bježeti*, *pjena*). Zatím co po *b*, *p* a *v* zůstává tato výslovnost ve většině českých nářečí dosud, vyvinula se ve slabice *mje* v největší části našich nářečí změnou artikulace výslovnost *mňe*[3]), t. zv. „typ středočeský", takže máme dnes výslovnost dvojí: *mjesto* a *mňesto*. I tato změna je poměrně stará. První její doklady jsou už ze sklonku XIV. století[4]). Výslovnost *mje*, která je dosud hlavně na jihu Čech, představuje zde tedy vlastně starší stupeň vývojový, původnímu stavu měkkých retnic bližší; jiným mladším vývojovým stupněm je pak třetí typ, s výslovností *me* beze stopy původní měkkosti vůbec; jeho zbytky jsou hlavně ve východním cípu Čech, byl však dříve rozšířen po širší oblasti severovýchodní, v níž se podnes zachoval na jednotlivých slovech, na př. *mesic*, *medenec*, *pamet*, *mel* atd.[5]).

Jak však ukázal současný výzkum dotazníkový, není výslovnost typu *mje* jen v Čechách jižních, nýbrž i v okrajové oblasti severozápadní — zde patrně už jen ve zbytcích —, a to na Manětínsku, Kralovicku a Stříbrsku. Při přímém výzkumu byly údaje z dotazníků ověřeny zatím na Manětínsku a pak na ostrůvku stříbrském, kde je tento jev ve své severozápadní oblasti nejzachovalejší. Dosvědčují to naše doklady jednak z ostrůvku stříbrského, jako na př. *bəla zamjesnaná f Škodofce — Češí nemjeli peňíze — mješčanka* (zeměděl. dělnice 69[6]), Svinná), *já sem humjela pracovat — copa pamjeť bich mjela ešťe* (selka 84, Šulislav), *v zimje* (horník - chalupník 65, Sulislav), *mjeňí — von na mje volal* (chalupnice 62, Vranov) atd., jednak některé doklady z protějšího okraje starého českého osídlení v uhelné pánvi plzeňské, zde však jen zřídka: *pan šichmistr mjel takoví slova* (horník 80, Líně-Sulkov). Častěji, ne však důsledně, je tento jev doložen na Manětínsku: *furt na mje kúkal* (chalupnice 86, Manětín), *abi ďeťi nemjeli hlat* (chalupnice 62, Hvozd).

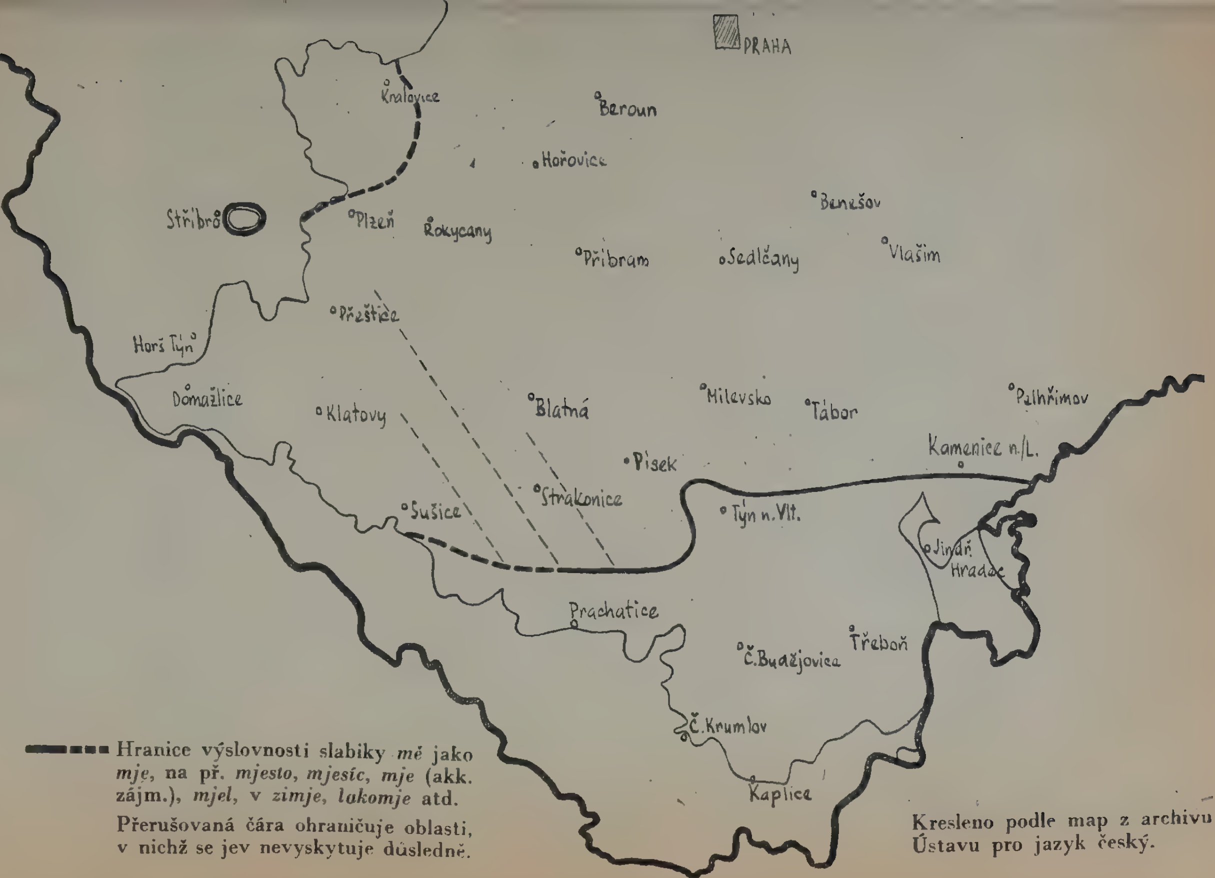
2) *Historická mluvnice čs.* 1935, str. 102 n., k tomu i Gebauer, *Historická mluvnice jazyka čes.* I, 1894, str. 188 n.

3) O změně *mj* > *mň* Trávníček, *Historická mluvnice čs.*, str. 167 n.

4) Gebauer, *Historická mluvnice jazyka čes.* I, str. 226.

5) O výsledcích měkkosti u retnic jako rozlišujícím znaku v českých nářečích pojednává Havránek, *Nářečí česká*, Čs. vlastivěda III, 1934, str. 141 n.

6) Číslice znamená věk zkoumané osoby.

Hranice výslovnosti slabiky *mě* jako *mje*, na př. *mjesto*, *mjesíc*, *mje* (akk. zájm.), *mjel*, v *zimje*, *lakomje* atd.

Přerušovaná čára ohraničuje oblasti, v nichž se jev nevyskytuje důsledně.

Kresleno podle map z archivu Ústavu pro jazyk český.

Zákonitá a důsledná je tato výslovnost v Čechách jižních, zejména na Doudlebsku, na př. v Besednici: *mjesíc svíťil* (zedník-chalupník 69), *mi sme tak zamjestnaní* (chalupnice 62), *strach na mje padl* (chalupnice 68); v Doudlebech: *stará vejmjenkářka — čarodejňice promjeňili ďíťe — nesmjela ven — tak dali mámje sedláci bochňík* (chalupnice 67), *mje se v mjesťe nelíbjilo — bes pamjeti* (zeměděl. dělnice 85); z Římova: (sebevrah) *visel na stromje — začla ďelat umjeňí s ňim* (kouzla s mrtvým) — *na tej slámje* (hostinská 57); v Jedovarech: *ti mjeli sebou puški* (selka 40); v Otěvěku: *holki umjeli jezďit — mjekou kúži — na mjechíř — som jich mjela sedum* (dětí) — *cizímu to nesmjelo přijít* (selka 88); ve Střížově: *diš se mjeňili ti služební* (chalupnice 87). Méně důsledný už je tento jev při své severní hranici. Tak na př. je doložen ještě z jižního Volyňska v Úbislavi: *lesi šumjeli — do zemje — mámje bilo dvacet let* (zeměděl. dělnice 72), *v zimje, štiri mjeřice* (sedlák 84), ale naproti tomu v nedaleké Vrbici už: *celej mňesíc* (sedlák 73). Je také ještě ve Staších: *mjesidlo* (mlynářka 65), ale i *mňesidlo* (dělnice 50) atd.

Stejně se vyslovuje v oblastech našeho jevu i původní skupina *mňe-*, na př.: *co som si spomjela* (selka 88, Otěvěk), *mje se líbjila venkovňí práce* (zeměděl. dělnice 85, Doudleby), *mje je osumdesát šest* (chalupnice, Manětín), *je mje to z ruki* (zeměděl. dělnice 69, Svinná, Stříbrsko). Místy se však ještě výslovnost rozlišuje: *upřimňe*, ale *lakomje* (sedláci 41, 71, Sulislav, Stříbrsko), stejně tak *skromňe vichovaní* (selka 75, Úbislav), ale *pitomje* (zeměděl. dělnice 72, tamtéž).

V jižních Čechách objevuje se však také místy třetí typ, s úplnou ztrátou měkkosti, ale jen ve čtvrtém pádě zájmena *já*; na př.: *oňi me vítali, oňi me mjeli ráďi* (selka 88, Otěvěk); analogicky bývá tento tvar někdy i v pádech nepřímých. Dále je tento typ výslovnosti doložen v lidové podobě jména vesnice Nesměň: *v Nesmeňi* (chalupnice 62, Besednice). Z Táborska pak zaznamenává náš dotazník ještě doklad *meňí* (= jmění) u staré generace (Hoštice).

Hranice jižní oblasti typu *mje* na naší mapce se zhruba shoduje s hranicí Havránkovou v Čs. vlastivědě III, str. 142. Řídké a dosud neověřené stopy jevu směřují přes Strakonicko a Blatensko jakoby k nově vymezené oblasti severozápadní na Kralovicku, Manětínsku a na stříbrském ostrůvku.

O DNEŠNÍM STAVU HRANICE TYPU *KAŠE // KAŠA* V PŘECHODNÉ OBLASTI ČESKÝCH NÁŘEČÍ JIHOVÝCHODNÍCH

SLAVOMÍR UTĚŠENÝ

I.

Jihovýchodní česká nářečí ve středním úseku českomoravského pomezí a na jihu západní Moravy patří na rozdíl od celistvých okrajových českých nářečních skupin, jako jsou nářečí jihozápadní a severovýchodní, k okrajové oblasti přechodné. Tato nářečí zaujímají poměrně menší západní část širokého přechodného pásu mezi nářečími českými a hanáckými. Za jakési jejich jádro pak můžeme považovat území vymezené nejzápadnějšími moravskými jevy, na př. hranicí *šč/šť*, krátkým typem *skala* a nepřehlasovanými koncovkami měkkého sklonění typu *slepica*, *slepicu*, *slepicou*... *hrnec*, *hrnca*, *hrncu*..., *ona*, *ju*, *s ňou* a pod. na straně západní a vlastní hanáckou hranicí (*dlouhej//dlóhé*) na straně východní.[1])

Podíváme-li se na Havránkovu přehlednou mapku rozdělení českých nářečí v Čsl. vlastivědě (na str. 154), je nám také na první pohled zřejmé, jak tato okrajová oblast souvisí s ostatními nářečními skupinami v Čechách. Jihlavský ostrov bývalého německého osídlení tu zřetelně dělil naši oblast na dva úseky. Menší, j i ž n í, přiléhá k nářeční skupině jihozápadní, která tu zasahuje hluboko na západní Moravu. Větší, s e v e r n í, po obou stranách zemské hranice od jihlavského ostrova k ostrovu svitavskému, souvisí pak s nářeční oblastí severovýchodní. Ta také některými svými jevy zasahuje severně od svitavského ostrova hlouběji na Moravu v úseku zábřežském. Zde se však pravidelně nesetkáváme s přechodnými jevy toho druhu jako u obou základních úseků předešlých, a nepočítáme tedy toto třetí místo, kde se stýká české a hanácké jazykové území, k vlastní jihovýchodní oblasti českých nářečí.

O našich nářečích se až dosud psalo s výjimkou práce Havránkovy především s hlediska bývalých zemských hranic. Tak Bartoš mluví jen o č e s k é m nářečí na Moravě, Hošek si zase všímá jen malého území polenského, polnického a bysterského v severním úseku, to jest těch přechodných nářečí, která jsou přímo na české půdě, a říká této skupince nářečí č e s k o m o r a v s k é. Trávníček zahrnuje všecka česká nářečí na Moravě pod jeden termín, nářečí m o r a v s k o č e s k é (rozlišuje tu pak skupinu severní, západní

---

[1]) O česko-hanáckém přechodném pásu viz blíže B. H a v r á n e k, *Nářečí česká*, Čsl. vlastivěda III, v kapitole Nářečí česká a hanácká, str. 120—127.

a východní).[2]) Konečně Havránek užívá pro vlastní jádro přechodného území, které jsme tu podle něho blíže vymezili, názvu „přechodný pás českomoravský“.

Název nářečí j i h o v ý c h o d n í, kterého užil po prvé ve svých universitních přednáškách Vážný, lze tedy jenom uvítat. Jednak souhlasí s označením ostatních českých nářečních skupin, jihozápadní a severovýchodní, jednak se tak uvolňuje nedosti přesný termín „nářečí českomoravská“, který se ostatně ani příliš nevžil, pro možné označení celé skupiny českých a moravských nářečí vzatých jako celek.

Kresleno podle map z archivu Ústavu pro jazyk český.

---

[2]) Fr. B a r t o š, *Dialektologie moravská II*, Nářečí hanácké a české; I. H o š e k, *Nářečí českomoravské*, I. Podřečí polenské, 1900, II. Podřečí polnické, 1905; Fr. T r á v n í č e k, *Moravská nářečí*, 1926, kap. I., str. 6—8: Nářečí moravskočeské.

Řekli jsme si už úvodem, že charakteristickou známkou našich nářečí jsou především shodné koncovky v měkkém i tvrdém skloňovacím typu. Uvádí je na prvním místě ve svém díle Hošek a dochází k nim (po předběžném vymezení typických znaků hláskoslovných) v přehledném závěru o českých nářečích i Havránek (na straně 158 uvedeného díla). S hlediska vývojového vzniká tu závažná otázka, zda jsou tvary *čepica, čepicu, čepicou* a pod. pokračováním a zachováním staršího stavu, anebo zda představují analogicky dotvořený typ podle tvarů sklonění tvrdého *voda, vodu, vodou* a pod. Zvláště v případě koncového *-a* je ještě mnoho nevyjasněného. Dosud se obecně přijímá Gebauerův názor, že přehláska *a—ě* pronikla původně ve svém celku i na Moravu, ačkoliv snad ne tak důsledně, a že se teprve později, ovšem poměrně brzy nato, přehláska v koncovkách zrušila. Podobný názor zastává i Trávníček a Havránek[3]). Hujer[4]) se svého času pokusil vysvětlit některé možné případy původního kolísání na konci slov jako dublety způsobené tvrdým nebo měkkým začátkem následujícího slova (tedy na př. *duša byla // dušě je*). Tyto tvary se později mohly vyrovnávat, na Moravě podle prvního, v Čechách podle druhého typu. A tak vlastně pouze Hošek[5]) tvrdil, že se na Moravě uvedené tvary nikdy nepřehlasovaly, ale jeho argumenty nejsou dost průkazné. Celá tato věc však definitivně prokázána není a právě naše anketa tu snad může v něčem přispět k osvětlení této otázky tím, že zjistí územní rozsah jednotlivých typů zakončených na *-a*, po případě též některých slov, jejichž výklad je sporný, jako na příklad zkrácených tvarů *mez, hráz, zem, seknic, ulic* v moravských nářečích.

II.

Dnešní hranice typu *kaše // kaša*, kterou se budeme nyní blíže zabývat, probíhá, jak ukazují výsledky z dotazníkové akce pro česká nářečí jihovýchodní, asi takto: východně od Dačic, zprvu přímo na sever k Jihlavě a pak se skoro v pravém úhlu láme a běží dále v mírném oblouku východním směrem od Polné k Litovli a na Šternbersko.

Pro zjištění této hranice byla vyplňovatelům položena tato otázka: „Říká se u vás: *čepice, jalovice, silnice, lavice, slepice, sukně, svině, večeře, duše, kaše, schůze, mez*? Anebo: *čepica, jalovica, silnica, lavica, slepica, sukňa,*

[3]) J. Gebauer, *Historická mluvnice I*, 118—120; Fr. Trávníček, *Příspěvky k českému hláskosloví*, 1926, str. 61 n., viz i téhož autora *Historická mluvnice československá*, str. 74; B. Havránek v uved. spise, str. 124.

[4]) O. Hujer, *K české přehlásce a v ě*, Listy filologické 34, 1907, 216—224.

[5]) I. Hošek, České Museum filologické VIII, 1902, 203 n.

sviňa, večeřa, duša, kaša, schůza, meza? Nebo se užívá tvarů obojích? A jak se jich užívá (staří, mladí nebo u téže osoby)?

První typ, slova zakončená na *-ice // -ica*, nám hranici po celé délce ukázat nemůže, protože na Boskovicku, Jevíčsku a Zábřežsku (jako ostatně na Hané vůbec) se říká vesměs *čepka, jalufka, lafka, slipka*[6]). Heslo *silnice*, stejně jako *duše* a *sukně*, pak mátlo vyplňovatele na hanáckém území (kde zní uvedená hesla *sêlnica, dôša, sôkňa*), takže odpovědi v tomto bodě nejsou vždy spolehlivé. U hesel *silnice* a *duše* se pak musí počítat i s tím, že to jsou slova kulturní vrstvy. (Podobně i *schůze*, která však přesto v území s typem *-a* zní skoro výhradně *schuza*). Výraz *svině* se nehodí pro stanovení běžné hranice *-e // -a* jako slovo silně expresivní. Zbývají nám tedy jako vhodná slova z této otázky jen *večeře* a *kaše*, ač i tu odchylky od běžného užití nejsou nijak vzácné. Zvláštní pozornosti si pak vyžadují odpovědi na heslo *mez, meza*. Podoba *meza* se drží houževnatě i na území jinak zcela českém; v několika případech se tu objevila i výslovně nepředpokládaná podoba *meze*.

Co se týče další části otázky, jak se vlastně typu *kaše* či *kaša* užívá, byli tu vyplňovatelé obzvlášť pečliví. Značná část odpovědí z území s typem *kaša* zdůrazňuje, že se tohoto typu užívá dosud výhradně, v převážné části jsou pak odpovědi naprosto jednoznačné pro celý typ. (Tu ovšem jde často i o nepečlivou a pohodlnou odpověď.) Na mnoha místech však do této oblasti proniká typ *kaše*, a to ani ne tak frontálně, jako spíše do větších měst a u mladé generace i na venkově. Naproti tomu je území typu *kaše* ve svém celku prakticky neporušené (s výjimkou podoby *lajc* na severovýchodě a *večeř* na Humpolecku), zřejmě proto, že je to zároveň typ spisovný.

Vyplňovatelé z území typu *kaša* poznamenali někdy i jiné zajímavé údaje. Tak dobrá třetina odpovědí tu liší mezi usem mladé a staré (po případě střední) generace, obyčejně pro celý typ, někdy však i pro určitá slova. Rovněž je veliký počet odpovědí, které si uvědomují souhlas typu *kaše* se spisovnou podobou; zejména často se v této souvislosti upozorňuje na vliv školy. Hned na dalším místě co do počtu stojí povšechné poznámky o míře užívání toho kterého typu: více, méně, převládá atp. Ku podivu je dosti i odpovědí, podle nichž se užívá obojího typu bez jakéhokoli rozlišení. Tyto odpovědi jsou většinou z nitra území s typem *kaša*, a ne vždy jen z větších míst. (Ovšem také zde je třeba počítat i s nepečlivým vyplněním dotazníku.) Co do společenského rozlišení zdůrazňují některé odpovědi protiklad mezi jazykově konservativnějším ven-

---

[6]) Ojediněle zaznamenává dotazník podobu *slepka, slípka* i v Čechách (*slepka* na Jindřichohradecku, *slípka* na Českotřebovsku).

kovským obyvatelstvem rolnickým a městštější dělnickou třídou, po případě i inteligencí a živnostníky. V několika málo případech se přímo zdůrazňuje tradiční nářečí v starousedlických rodinách.

Všechny tyto rozdíly se ovšem mapovat nedají a na našich mapách, které se pořizují jako předběžný obraz dnešního stavu českých nářečí pro vlastní přesný terénní výzkum, jsme se tedy pokusili aspoň o zachycení hlavních věcí, to jest o znázornění rozdílů generačních, o zaznamenání smíšeného použití obou typů bez patrného rozlišení a konečně i o zjištění nejčastějších odchylek v některých slovech. Ačkoliv dotazníkový materiál není a ani nemůže být ve všem naprosto spolehlivý, ukázala se nám tu v některých případech územní souvislost i u těch jevů, které zprvu nevzbuzovaly naši důvěru.

K celkovému průběhu hranice *-e* // *-a*, která se od isoglossy *slepice* // *slepica*[7]) stanovené přibližně Havránkem liší jen v podružných věcech, můžeme pak dnes říci asi tolik: Jižní úsek této hranice je stále vcelku pevný. Do hanáckého území tu proniká spisovný typ zejména ve větších městech a potom na Znojemsku v souvislosti s pohybem obyvatelstva v pohraniční oblasti. (Ale i v bývalém zabraném území máme z Dačicka jednoznačně *mez*, z Jemnicka *meza*).

Střední úsek je zřejmě v pohybu. Celková linie typu *kaša* na českém území ustupuje a nedosahuje už zejména na Polensku těch hranic, které zjistil ještě Hošek. Pevněji se drží úsek polničský a bysterský, ač i tady lze pozorovat jistý frontální ústup typu *kaša*. Český typ *kaše* však silně proniká, zvláště u mladé generace, i v celé přilehlé části Moravy, v okrese žďárském a bystřickém, zhruba až po hanáckou hranici, takže se dá předpokládat, že územní hranice *-e* // *-a* se tu časem rozplyne. Velmi houževnatě se tu drží jen starší tvar *meza*, po případě *meze*, a to nejenom ve všech jmenovaných úsecích v Čechách, ale dokonce v několika místech i dále za tuto hranicí směrem do Čech. Ojedinělé krajní body výskytu tohoto tvaru jsou: Štoky, Havlíčkova Borová, Paseky u Skutče. Výraz *sviňa* se ojediněle vyskytne místy dokonce ještě i dále na západ — jako nadávka a hanlivý výraz to ovšem může někdy být i expresivní jazykový novotvar.

Od bývalé zemské hranice východně od úseku bysterského, asi v trojúhelníku mezi Brněncem, Boskovicemi a Jevíčkem, je pak hranice typu *-e* // *-a* velmi nezřetelná. Zde došlo na více místech k chybám vyplňovatelů, které jsou způsobeny především tím, že tu už soupeří obojí typ uvnitř jiné nářeční normy — hanácké,

---

[7]) B. Havránek v uved. spise, str. 122.

takže vyplňovatelé si někdy opravdu nebyli dost jisti, a ideálně si dotvářeli hanácký typ i v tomto bodě: poněvadž je nepřehlasované *kašô*, *s kašó*, je tedy také *kaša*. Nejlépe je toto váhání vidět na velkém počtu škrtů a přepisů v dotazníku. Stalo se to v několika případech i na Zábřežsku a znám to sám z vlastní zkušenosti. K nepřehlednosti situace přispívá dále i to, že právě zde hranice typu *-ice* // *-ica*, aspoň ve slovech, která volil náš dotazník, unikla částečně do slovníku. Hanácký typ *slipka*, *jalufka* přechází tu i do oblasti s typem *kaše*. Konečně i podle jednotlivých slov jsou tu poměrně značné rozdíly, takže tu zatím definitivní hranici vést nemůžeme. K tomu nám zatím chybí i bližší zprávy z Konicka a Litovelska, kam naše hranice pokračuje a kde se právě Trávníčkovy údaje rozcházejí s Havránkovou isoglossou *slepica* // *slepice* nejpodstatněji. (Trávníček zahrnuje do oblasti *kaše* i Náměšť[8]), Havránkova hranice jde celkem souběžně s jižním okrajem svitavského ostrova na Jevíčsko.) Podle našich údajů se zdá, že hranice typu *kaše* se připojuje v bysterském úseku k svitavskému ostrovu, a teprve zase od Brněnce směřuje přímo na jihovýchod k Boskovicům (zhruba společně s hranicí typu centrálně hanáckého); pak se obrací více na sever a směřuje na Konicko k německému ostrovu brodeckému. I tady nabývá všude typ *kaše* zvolna půdy, zejména ve směru od Brněnce na Boskovice, ale i leckde v údolí Svitavy. Nasvědčuje tomu zejména to, že se hojně vyskytá analogický novotvar *meze* v celé jižní části moravskotřebovského okresu a pak že výhradně užívá tvaru *meza* i tam, kde spolu jinak typ *kaše* // *kaša* soupeří.

V zábřežském úseku, který patří cele k oblasti typu *kaše*, zaznamenávají dotazníky v obcích Hoštejn, Kosov, Lupěné, Jestřebí a Skalička též typ *kaša*, buď výhradně, anebo aspoň pro některá slova u starší generace. Zajímavé však je, že vyjma nespolehlivé zjištění ze Zvole a Pivonína, uvádí se tu výhradně podoba *mez*. Možná, že se tak přiblížila k svému rozřešení i stará otázka, jde-li v případě tohoto malého území ve smíšeném podhoráckém typu severomoravské hanáčtiny (Havránkův typ C_2) o zachování staršího stavu nebo o rys přenesený sem teprve pozdější kolonisací z nitra Moravy[9]). Není důvodu proto, že by se zde nemohla udržet podoba *meza*, která se jinde na linii celkového ústupu typu *kaša* drží právě nejpevněji. Naopak jestliže zde přistěhovalci zastihli už zkrácený tvar *mez*, nemuseli původní příslušníci tohoto nářečí, kteří se pomalu asimilovali k řeči nových kolonistů, tento tvar analogicky

[8]) Fr. Trávníček, *Moravská nářečí*, str. 10.

[9]) J. Jančařík, Listy filologické 58, 1931, na str. 292, pozn. 1.

přetvořovat v *meza*. Je tedy pravděpodobnější, že toto území typu *kaša* je pozdějšího původu.

Mapy, které jsou uloženy v archivu Ústavu pro jazyk český, nemůžeme bohužel ve zmenšeném měřítku reprodukovat do všech podrobností. Alespoň zběžně se však nakonec musíme pro úplnost zmínit o tom, jak je rozšířeno odchylné užívání jednotlivých sledovaných slov uvnitř oblasti typu *kaša*. Nejčastější je na tomto území výskyt podoby *duše* (skoro souvisle na př. na Kunštátsku, hojně také na Velkomeziříčsku). Velmi často (zejména na Třebíčsku a Boskovicku) se vyskytuje podoba *silnice*. Hodně odchylek má dále i *večeře* (na Dačicku) a *kaše* (na Boskovicku). Poměrně nejméně se na našem území zdůrazňuje podoba *schůze*. Jistě tu spolupůsobilo i souznačné zakončení s podobou *meza*, která, jak jsme viděli, vlastně jediná odolává spisovné a nářečně české podobě tak, že pro ni můžeme stanovit na středním úseku přímo zvláštní hranici.

SYNONYMA A STUDIUM NÁŘEČNÍ SLOVNÍ ZÁSOBY

JOSEF FILIPEC

Zájem našich dialektologů platil doposud hlavně mluvnické stránce nářečí, a to především hláskosloví a tvarosloví. Pokud vznikaly nářeční slovníky, byly to většinou buď slovníky diferenční, anebo slovníky zachycující jádro slovní zásoby.[1])

Ve druhé fázi úsilí o zachycení nářeční slovní zásoby je však třeba postoupit dále. A to se může podle našeho názoru uskutečnit jen ve slovníku, který pokud možno vyčerpává slovní zásobu stejnorodé, homogenní nářeční oblasti.[2]) Taková práce bude mít, jak ukážeme, i obecnější význam.

První pokus o úplný popis slovní zásoby malé oblasti pochází od Jana Kocvrlicha. Je to rozsáhlá seminární práce z r. 1933, nazvaná *Hanácký dialekt tří vesnic okresu litovelského*. Tato práce má ještě různé lexikografické nedostatky (je nyní uložena v dialektologickém odd. Ústavu pro jazyk český). V poslední době vzniklo několik podobných prací, které ovšem nejsou ještě uzavřeny.

---

[1]) K slovníkům prvního druhu můžeme počítat z vynikajících slovníků Bartošův *Dialektický slovník moravský*, 1906, str. 566 a Hruškův *Dialektický slovník chodský*, 1907, str. 127.

K slovníkům druhého typu patří především slovník Adolfa Kellnera v druhém díle *Východolašských nářečí*, 1949, str. 123—336.

[2]) O hlavních metodách nářečního studia i o problematice nářečních slovníků informuje dosud nejlépe kritická studie B. Havránka *K české dialektologii*, Listy filologické 51, 1924, 263—271, 337—358. V. zvl. str. 344—347.

V takovém vyčerpávajícím slovníku musí být zachyceny i citové, expresivní výrazy a slova souznačná, synonyma. V této studii se soustředíme jen na synonyma, ale to neznamená, že se výklad nebude týkat zčásti také výrazů expresivních. Studie chce ukázat, že to, co se často označuje v dialektologii jako „synonyma", zahrnuje vlastně tři různé jevy. Na základě jejich rozlišení je teprve možné určit vlastní synonyma.

Předtím však je třeba promluvit o některých předpokladech studia synonym, hlavně o nutnosti vyloučení zdánlivých synonym, o metodě, které si studium synonym vyžaduje, o některých činitelích, kteří přitom zasahují svým vlivem, a konečně o rozdílech mezi synonymy spisovnými a nářečními.

I.

Otázka synonym je jednou z důležitých otázek slovnikářské práce — myslíme-li na slovník, který má opravdu podávat co možná nejúplnější obraz slovní zásoby — a má značný význam pro vnitřní kvalitu slovníku.[3]) Někteří autoři nářečních slovníků jsou si tohoto úkolu vědomi, ale upouštějí od něho obyčejně pro nedostatek času nebo z technických důvodů.[4])

Předpoklady studia synonym. Zdánlivá synonyma. K tomu, aby bylo studium synonym v nářečí úspěšné, musí být splněny jisté předpoklady. Především je třeba vystříhat se zdánlivých, nepravých synonym. Proto se musí materiál přesně rozlišit a určit, což klade požadavky jednak na sběratele dialektologa, jednak na metodu jeho práce, která je závislá na různých činitelích.

Sběratel dialektolog má sám mluvit nářečím nebo je aspoň velmi dobře znát. Zvláště důležitá je při studiu synonym detailní a přesná znalost věcná, bez které se ostatně neobejde žádný slovnikář. Právě sběratel, který se dost nesžil s věcným základem nářeční slovní zásoby, a to v nejrůznějších oblastech,

---

[3]) Odkazuji na svůj referát o synonymech v jednojazyčném slovníku, pronesený na celostátní lexikografické konferenci v Bratislavě 6. června 1952. Referáty přinese Jazykovedný sborník SAVU, v. též Slovo a slovesnost 13, 1952, 185.

[4]) A. Kellner, cit. dílo, 124. — Zajímavý je též hlas autorů nedokončeného dosud Slovníku podřečí francouzského Švýcarska, který cituji v překladu: „Mnozí čtenáři budou jistě litovat, že nenalézají v slovníku synonymie. Plánovali jsme tento dodatek slovníku, ale museli jsme uznat, že připojení úplné a soustavné synonymie k článkům slovníku nebylo prakticky uskutečnitelné... Ukázalo se, že by bylo mnohem lepší vydat po dokončení slovníku samostatný seznam synonym..." (L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet, E. Muret: *Glossaire des patois de la Suisse romande* I. 1924—33, 14).

může se nevědomky dopustit celé řady nepřesností, na základě které mohou vznikat zdánlivá synonyma.

Na př. J. Fr. H r u š k a uvádí ve svém slovníku pod heslem *šiška*, že na Chodsku jmenují šišku, plod jehličnatých stromů, *krákorka* nebo *šuta* (v. heslo šůta a krákorka). V exempláři Hruškova slovníku, který je v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český, je však přípis P. Fr. Teplého, archiváře v Malenicích nad Volyňkou, podle kterého znamená krákorka na Volyňsku pouze šišku ze sosny, šůta však šišku z jedlí a smrků. Nutnost takového věcně motivovaného rozlišení zdánlivých synonym se však může projevit i uvnitř jediného nářečí.

Podobné doklady najdeme také v díle V. V á ž n é h o *Z mezislovanského jazykového zeměpisu*, 1948. Na př. na str. 29 pod č. 143. Polský výzkum uvádí jen slovo *capek* (t. j. železný hák na konci oje), ale Vážného materiál rozlišuje mezi slovy *p'esek* a *capek* (totéž, ale jen u žentouru). V. tamže i str. 127 a pozn. 26 na str. 29 téhož díla.

Metoda sbírání synonym. Důležitá je dále otázka metody, způsobu sbírání materiálu. Při zjišťování synonym — podobně jako při každé přesnější a hlubší dialektologické práci — vyhovuje hlavně přímá metoda, a to zápis spontánní mluvené a slyšené řeči, zápis slov v typickém kontextu. To je důležité zvláště v případech, kde může zasáhnout vliv nějaké psychologické zábrany, na př. stud při citových výrazech. Ovšem i tato pracná a časově náročná metoda má své meze. Subjekt má totiž vždy možnost výběru jen jednoho synonyma, obyčejně prvního výrazu, na který si vzpomene. Proto je žádoucí, aby se sběratel jednak nespokojil zkoumáním jediného subjektu, jednak aby doplňoval metodu zápisu otázkami a navoděním vhodných situací.

Z mimojazykových činitelů, jejichž vliv zasahuje jednotlivé subjekty, jsou důležité r o z d í l y g e n e r a č n í, v ě k o v é. Při tom se nejedná jen o zřejmý rozdíl mezi starou a mladou generací, ale vlastně o čtyři věkové a názorové kategorie, totiž o děti, příslušníky mladé a staré generace a také o lidi středního věku, u nichž docházívá k míšení výrazů mladé a staré generace.[5])

S věkovými rozdíly souvisí i n d i v i d u á l n í r o z d í l y, rozdíly v osobním založení subjektů, dané jejich povahou, pozorovatelskou schopností, samotářským nebo družným způsobem života, vzděláním a četbou, pobytem mimo domovskou oblast, pohlavím atd.[6])

---

[5]) O nutnosti rozlišit generační výrazy píše R. I. A v a n e s o v: *Očerki russkoj dialektologii.* Časť pervaja. 1949, 260. — Konfrontaci subjektů ze staré, střední a mladé generace vidíme ve V á ž n é h o revisi výsledků atlasu polského Podkarpatska v díle *Z mezislovanského jazykového zeměpisu*, 1948, 22. K tomu též č. 98, 457 a j. tamže.

[6]) V. V á ž n ý, cit. dílo, 164.

Vedle individuálních činitelů se projevují významně činitelé kolektivní. Tu jde o vliv způsobu života, zaměstnání, třídní příslušnosti a p. Sociální prvky se tu pak spojují s geografickými často v pevnou jednotu. Sociální rozdíly však se projeví teprve v obci, t. j. ve vesnici, městečku a městě.

Za základ studia úplného nářečního slovníku je třeba zvolit stejnorodé, homogenní nářečí nebo jeho část, jejíž přibližné hranice se určí podle místních poměrů vzájemným srovnáním jazyka jednotlivých sousedních obcí. V tomto celku, který se někdy také označuje jako podřečí (malá homogenní nářeční jednotka), lze určit jádro a okraj.[7] Taková skupina obcí bývá schopna jisté expanse, na druhé straně ovšem přijímá též podněty vycházející ze sousedních center a hlavně z jazyka spisovného. Tady je právě vidět, jak tento způsob práce může doplnit pracovní výsledky jazykového zeměpisu, jazykový atlas, jehož síla je ve výběru, v synthese a přehlednosti, který však vytváří strohý systém, zachycující většinou jen intelektuální prvky výrazové.[8]

Studium slovníku, o který nám jde, musí tedy mít spolehlivé předpoklady metodické, osobní, místní a jiné. I ono se opírá o usus, který se vyvinul v jisté oblasti, i když tento usus není nikdy tak vyvážený jako usus ve spisovném jazyku. Na rozdíl od spisovného jazyka má totiž oblast nářečí a tím spíše podřečí vždy slabší centrum a je také ve větší míře místně diferencována.

Rozdíl mezi synonymy spisovnými a nářečními. Pokud jde o synonyma ve spisovném jazyku a nářečí, je mezi nimi jistý rozdíl. Synonyma ve spisovném jazyku se liší významem (práce — námaha) a slohově, oblastí užití (práce — robota), v nářečí jde však hlavně o diferenciaci podle jednotlivých činitelů, které jsme uvedli (věk, individuální rozdíly, zaměstnání a p.). To ovšem neznamená, že by tady rozdíly v užití vůbec nepřicházely v úvahu.

Tak na př. v polských obcích oravských se užívá slov *nag'i* i *goly* a jejich fonetických variant, ale v Oravě v Jasenové se říká „prišli *sme* na holuo" proti ma sa ako nahı v t*rňi*". (V. Vážný, cit. dílo, 241.)

Tento rozdíl v diferenciaci spisovných a nářečních synonym se projevuje i jinak. Synonyma spisovného jazyka se často význa-

---

[7]) Dauzatovo pojetí podřečí je poněkud odchylné a výlučné, na př. i proti Gauchatovi, v. Les patois, 1927, 30.

[8]) Stručná charakteristika atlasu v díle K. Jaberg, J. Jud: *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*, 1928, 238.

Zajímavá jsou Dauzatova slova o francouzském atlasu: „Především tento přísný systém nás zbavuje při studiu nářečí synonym, variant, přesných odstínů" (*La géographie linguistique*, 1922, 10).

mově odliší, i když jde jenom o významové odstíny, a tento jejich význam se ustálí. U nářečních synonym nemá toto odlišení nikdy takový rozsah a takovou závaznost (v. dále synonyma slova nos).

Nikdo v obci se jistě nemůže vyrovnat ve znalosti bylin lidovému bylinkáři nebo znalcům lesa a p. Na druhé straně ovšem i ti, kdož neznají věci a předměty jisté životní oblasti ani pojmenování těchto věcí a předmětů, mohou se o nich domluvit. Děje se tak buď pomocí opisu nebo skrze pojmenování významově blízká, obyčejně druhově nebo rodově nadřazená (rosnatka-ta muchožravá bylina), která mluvčí ovládá. Taková náhradní synonyma, která vlastně synonymy nejsou, mají svou obdobu i ve spisovném jazyku.

Tyto případy, které můžeme přiřadit k zdánlivým synonymům, je zase třeba odlišit od vlastních synonym. Setkáváme-li se s nimi v nářečí častěji, je to proto, že nářeční zásoba slovní nevyčerpává některé oblasti života do té míry jako spisovná a že spisovná slovní zásoba je proti nářeční abstraktnější.

To jsou tedy některé rozdíly mezi spisovnou a nářeční slovní zásobou a mezi spisovnou a nářeční synonymií.

II.

Přehlédneme-li nyní materiál nářečních slovníků s hlediska předchozího výkladu, ukáže se, že se do pojmu synonym vlastně zahrnovaly tři různé jevy.

1. *Subjektivní slovní varianty.* Jde tu zvláště o označení věcí a jevů ne dost známých nebo ne dost přesně a ustáleně pojmenovaných a připouštějících tedy kolísání. Některá z těchto pojmenování se vyskytují jen u jistých mluvčích, jsou pro ně příznačná.[9]) Z těchto materiálových možností se živí a osvěžuje jako z pramenů jazyk společenských skupin, jazyk rodiny, jedné nebo více obcí, nářečí. Část jich však zůstává isolována, nestává se součástí kolektivního usu a zaniká. Tyto doklady lidové tvořivosti se týkají neterminologické, ale i terminologické slovní zásoby. Mezi prvními je převaha familiárních a citových označení věcí a jevů.[10])

---

[9]) Upozorňuji na velmi zajímavý hlas významného ruského dialektologa D. Zelenina, *Otčet o dialektologičeskoj pojezdke v vjatskuju guberniju*, Sborn. otd. russ. jaz. i sloves., sv. 76, č. 2, 1903, 15.

[10]) Doklady, které dále uvádím, srovnávám obyčejně s doklady těchto slovníků: *Příruční slovník jazyka českého*, dosud A—U, 1935—1953. Závěr slovníku je zatím uložen v rukopisu v Ústavě pro jazyk český v Praze. — Zkratka *PS*. Podle PS uvádím i různé zkratky.

Fr. Trávníček: *Slovník jazyka českého*, 4. vyd., Praha 1952. — Zkratka *Tráv.*

Fr. Bartoš: *Dialektický slovník moravský* 1906. — Zkratka *Bartoš.*

Uvádím tu synonyma slova *nos*, která se vyskytovala u nás doma. Nářeční živel zastupovala v naší rodině hlavně „stařenka", matčina matka, která prožila život ve Vlkoši u Přerova. Matka převzala tento základ, ale do jejího slovníku přešla také slova z městského prostředí olomouckého a později místní prvky z obcí Hoštic a Honětic u Zdounek, okres Kroměříž. Matka i „stařenka" byly jazykově tvůrčí. To tedy znamená, že se v rodinném obyčeji vyskytovala vedle místních hanáckých slov jednak také slova obecně hanácká, jednak slova ze sousedních oblastí (val., slov., laš.), jednak ještě také — ovšem sporadicky — výrazové prvky subjektivní. S tohoto hlediska je třeba posuzovat další příklady.

Bartoš uvádí z těchto slov jen *frňák*, opovržlivé označení velkého nosu, ale i nosu vůbec (v. i Kott a Malina). Slovo *raťafák* označuje PS jako vulgární označení nosu, zvláště velkého (literární doklady jsou ze Šimáčka, Bassa a Lid. novin; slovo uvádí též Malina a zajímavé je, že se vyskytuje též na Plzeňsku, v. Skřiv. Plz. 80). Slovo *fifák*, souvisící asi se slovem *fífať* (Bartoš: pískati), znamená ostrý, špičatý nos, charakterisující zvláště zvědavého člověka (musí ten svůj fifák do všeho vrazit; uvádí Malina a Kott Dod.); *klifák* je označení pro zahnutý, zobanovitý nos (uvádí Kott Přísp. II., ale z jihozápad. Čech). Dále se u nás vyskytovalo též slovo *frgula*, zabarvené žertovně (uvádí je Malina) a další dvě slova, která jsem jinde nenašel, totiž *frgál*, souvisící snad se slovem *frgál* ve významu placka (Bartoš), a žertovné i opovržlivé slovo *zhášák*, znamenající větší nos s mohutnými dírkami (připomíná kornoutovitý nástroj ke zhášení kostelních svící).

Zvláště poslední slovo můžeme směle přičíst na vrub subjektivního tvoření. Všechna tato slova jsou tedy významově diferencována, ale mohou znamenat také nos vůbec a pak jsou silně citová, expresivní.

Jako další příklad lze uvést původně vlastní jména dobytčat, z nichž některá časem zobecňují (*teluša*, *sivák* a p.).

2. *Vlastní synonyma.* To jsou slova téhož nebo podobného významu, užívaná jistým jazykově homogenním podřečním nebo nářečním celkem, a to s objektivní platností a poměrně ustáleně. Na rozdíl od subjektivních slovních variant tvoří součást slovní zásoby jistého kolektivu, který se vyznačuje jistým jazykovým povědomím. Je ovšem samozřejmé, že usus je v této oblasti vždy rozkolísanější než ve spisovném jazyku (v. dříve).

Příčiny tohoto jevu jsou v podstatě trojí. Jsou jazykové i mimojazykové.

Fr. Št. Kott: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický.* S dodatky celkem 7 sv., 1878—1893. — Zkratka *Kott.*

Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému, 1896. — Zkratka *Kott Přísp. I.*

Druhý a třetí příspěvek k témuž slovníku z let 1901—1906. — Zkratky *Kott Přísp. II.* a *Kott Přísp. III.*

Fr. Št. Kott: *Dodatky k Bartošovu dialektickému slovníku moravskému*, 1910, str. IV + 166. — Zkratka *Kott Dod.*

Ignát Malina: *Slovník nářečí mistřického*, 1946, str. 165. — Uvádím jako *Malina.*

Jarmila Skřivánková-Šimerková: *Odchylky a zvláštnosti řeči v Plzni a na Plzeňsku.* II. — Český lid 25, 1925, str. 35—39. 75—80, 120—123, 146—148. Zkratka *Skřiv. Plz.*

a) Především jde o příčiny vyvolané různým křížením a prostupováním individuálních činitelů a jejich kolektivním zaměřením (o tom dříve). Prvky, které byly původně vytvořeny anebo přizpůsobeny jednotlivci a které pro ně byly příznačné, přecházejí do usu jisté oblasti, uchovávajíce si často původní diferencovanost. Zmínil jsem se už o příčinách věkových, generačních.

Tak lidé středního věku znají řeč svých otců, ale přibírají i prvky mladé, dorůstající generace. Na př. podle zjištění polských dialektologů se říká ve Ždiaru *idom do gur* (vyšetřován 79 letý subjekt), podle Šimoviče *idom do gur i na kosor* (20letý subjekt), podle V. Vážného *idom do gur, do Tater i na kosor* (42letý subjekt).[11])

Nebo na Chodsku, na Doudlebsku a vůbec na okraji jihozápadních českých nářečí užívají staří slova *pokrvadlo,* mladí slova *puklice* a příslušníci středního věku obou těchto slov.

Ovšem starý subjekt zachovává vedle běžných výrazů též zastaralé, mladším už neznámé (na př. ve Ždiaru slovo *vutka*, neužívané mladými, vedle *palenka*). U mladých zase bývají vedle běžných slov spisovná, zvláště jsou-li zasaženi vlivem škol. To jsou ovšem jen některé z mnoha možností.

b) Další příčiny, které se tu projevují, jsou příčiny vyvolané pohybem slovní zásoby ve větších nářečních oblastech (ty jsou hlavním předmětem studia jazykového zeměpisu) a příčiny vyplývající ze styku nářečí a spisovného jazyka.

Příčiny prvního druhu záleží v tom, že původně uzavřené historické oblasti se hospodářským a společenským vývojem jazykově sbližují, hranice mezi nimi se stírají a ruší a nastává výměna slov mezi mluvčími sousedních nářečních oblastí, výměna vyvolaná převzetím věcí nebo snahou zaměnit slovo jiným.[12])

Příčiny druhého druhu záležejí v tom, že nastává vzájemné působení mezi nářečími a jazykem kulturního centra, jazykem spisovným. Tomuto pohledu se tedy jeví synonyma jako slova mezinářeční a nadnářeční (lidová, obecná).[13])

Podle Hruškova slovníku jsou na př. synonymy slova *suden, sudno* (PS uvádí i podobu *sudeň*) a *mísník*, t. j. stojan na nádobí s almárkou dole. Ale slovo *suden, sudno* je podle PS dialektické, kdežto slovo *mísník* lidové, t. j. vztahuje se k větší nářeční oblasti. Bartoš je označuje jako západomoravské a je doloženo z Preissové, H. Dvořákové, Jahody a Literárních novin. V jižních Čechách žije též na Voticku.

---

[11]) Cit. dílo č. 154, s. 29, též 131—2. Další příklady v. tamže, č. 369, str. 41.

[12]) K tomu L. Jakubinskij: *Neskol'ko zamečanij o slovarnom zaimstvovanii.* Jazyk i liter., tom I, vyp. 1—2, 1926, 1—19. — V. též vývody Ad. Kellnera o nářečích smíšených a přechodných, referát Slovo a slovesnost 13, 1952, 103.

[13]) Avanesov k tomu praví: „Často je možné zapsat v jedné a téže osadě fakty, vztahující se v podstatě k různým nářečím. To se vysvětluje tím, že dnes není takových území, jejichž nářečí by nebyla v jisté míře pod vlivem spisovného jazyka nebo některých sousedních nářečí . . .“ *Očerki . . .*, 254.

Jako další příklad uvedu zase z rodinného nářečního povědomí synonyma spisovného *udeřit, uhodit* někoho. Většina z nich je doložena i ze sousedních oblastí. Je to *hipnót*, kterého se užívá hlavně v rozkaz. způs. (Bartoš uvádí z Přerovska *hypnút*) a ve spojeních hipni ho!, hipni mu jednu!, *dimnót*, vyskytující se ve větách, jako: Že tě dimnu! Mám tě dimnót?, kde znamená pořádně, doopravdy uhodit (uvádí je Malina a Kott Dod., a to ze Slovácka), dále *řnót* (Tak tě řnu!) — s nádechem jisté mírnosti a s melodií vyhrůžky, která nebude splněna (Bartoš uvádí lašské *řnuć, řnu*, podobně Kott a Malina) — a *pižnót* (Bartoš uvádí z Valašska; v. i Kott Dod., Malina).

Můžeme tu dále uvést sloveso *pleščit* (Bartoš: pl'eščit ze Slovácka; též Malina a Kott), které je obměnou spisovného *plesknouti* a v podobě *pleštiti* je doloženo z Preissové, V. Mrštíka, Čapka-Choda a j., *mignót* (Bartoš uvádí z Valašska *m'égnúť*; Kott Dod. *mignót* s jiným významem), řidší *mlaščit*, které uvádí Bartoš z Valašska (*ml'aščiť*, též Malina) a *střelit* (Bartoš uvádí z Kuldy, PS je označuje jako lidové). Obecnější je také nářeční obměna lidového *flinknouti* (PS), totiž *flingnót* (Kott Dod., Malina, Hruška!), a jeho varianta *flágnót* (fláknout; v. Bartoš *fl'ačiť*, Malina *flágnút*, Hruška, Kott Dod.; tu vidět i zajímavé krajové rozdíly ve významových odstínech: Malina uvádí význam silně udeřit po hubě, Hruška uhodit tuze do hřbetu).

Nářeční, ale jen svou hláskovou podobou (Bartoš uvádí jako slov., val., han.) je *uderit* (Uder ho! Uderíl mje!), varianta spisovného *udeřiti*. Slovesa *máznót*, které uvádí Bartoš z Valašska (*maznúť*) a *vsolit* (Bartoš uvádí jako lašské: *vsoliť*) jsou vulgární expresiva, objevující se i v dílech krásné literatury. Sloves *vsolit* a *střelit* se užívá obyčejně ve spojení: Že ti jednu vsolím, střelím a p. (ve spisovném jazyku bývá i spojení typu „vsolit políček" a p.). Expresiva jsou tu ve velké převaze. To platí o všech ostatních synonymech, na př. o *čáhnout* (Kott Dod.), *líznout* (PS lid.), *bacit* (fam. a dět., v. PS a Bartoš), *seknout, říznout, napálit* (všechna podle PS expr.), *pohladit* (PS žert.), *lajznout* (PS vulg., u nás spíš žert.), *plácnout* (PS jako spis. bez označení), *bácnout* (PS neuvádí). Všech těchto sloves se mohlo u nás užít na př. ve spojeních Mám tě lajznót? Že tě lajznu!

Kromě toho se však mohlo užít i dalších sloves, ale jen ve spojení typu: Že ti jednu přišiju! Jsou to slovesa *přišít* (PS uvádí s označením expr.), *vpálit, dát, utřít, vrazit, přilepit, napařit,(u)plivnót* (PS neuvádí žádné z nich v tomto významu). Jen slovesa *uhodit* se u nás neužívalo, to mělo ráz vysloveně knižní.

c) Konečně jde o příčiny dané významem slov a citovým postojem mluvčího ke skutečnosti. Podle toho je možno určit hlavní druhy těchto synonym. Jsou to především synonyma expresivní, citová. Tato synonyma jsou velmi hojná a někdy daleko převažují počet synonym citově neutrálních, je však mezi nimi hodně subjektivních a jsou značně rozkolísána.

V. Vážný uvádí jen z obce Wielka Lipnica čtyři další synonyma k slovu *pangart*, totiž *zb'yraňec, nojder, bǫk* a *bęben* (Z mezislovanského jaz. zeměpisu, 90). Expresivní synonyma jsou sice hojná, ale často bývá obtížné jejich zjišťování. Při něm totiž působí často stud (zvláště u pojmenování tělesných funkcí) a jiné důvody. Další doklady se najdou mezi materiálem, který tu na různých místech uvádím.

Patří sem slova zhrubělá, vulgární, nadávky a slova žertovná. Podle typu výrazu jsou to přirovnání, obrazy, zvláště metafory, eufemismy a dysfemismy. Tu pak jde často o souznačná slovní

spojení a opisy, které jsou pro svou rozvětvenost předmětem samostatného zkoumání (mnohá z nich sebral J. Zaorálek ve svých Lidových rčeních).

Názor některých badatelů, že všechna synonyma jsou svým původem expresivní, ovšem neobstojí. Zakládá se na podceňování racionálních, intelektuálních zdrojů jazyka. Právě obtížnější otázka neexpresivních, citově neutrálních synonym je velmi důležitá, ačkoliv v praxi se oba druhy nejčastěji prolínají. Mezi neexpresivními synonymy rozeznáváme dvě skupiny. Do první patří synonyma, která tvoří součást neterminologické slovní zásoby, synonyma druhé skupiny pak patří k terminologické slovní zásobě.[14]) Synonyma první skupiny jsou běžná, citově neutrální slova, synonyma druhé skupiny jsou názvy nářadí, nástrojů, odborných hospodářských činností a p. V této oblasti je ovšem nejméně synonym, ale nedá se tvrdit, že by tu nebyla vůbec (podobně je tomu i v odborném jazyce spisovném, kde ovšem mají synonyma svou zvláštní povahu).

Příklady neterminologické slovní zásoby: Slovesa *šókat se* a *otahovat se* (Bartoš a Malina nezaznamenávají žádné z nich, jen slovo *otáhavý*, váhavý; Kott uvádí adv. *šókavě* s významem zdlouhavě, v. Kott Dod.), na př. ve větách: Co se tam šókáš? Co se tam tak dlóho otahuješ? nebo Nešóké se tam! znamenají ‚dlouho prodlévati, zdržovati se, meškati se‘. Významově blízké je také sloveso *ochmárat se* (Bartoš uvádí *ochmárať se* s významem ‚okouněti, váhavě dělati‘ jako valašské): Už zase se ochmáráš!

Příklady terminologické slovní zásoby: Z venkovského prostředí Hoštic a Honětic u Zdounek na Moravě (okres Kroměříž) znám slovo *mlatevňa* vedle *stodola* (Bartoš pod heslem stodola; též Malina).

Z chlapecké mluvy znám slova *angrešl* a *chlupáč* (Bartoš: *angrešt*, *angrešl'*, *chlupáč* a j. obměny): Dem na angrešle! Tato slova ovšem nemusí být synonymy, pokud označují, jako na př. na Klatovsku, dva různé druhy, totiž „chlupatý“ a obyčejný angrešt.

Každý z obou odborných názvů, které jsou běžné nářečním mluvčím, zabírá ovšem jinou oblast. Jeden bývá jen podřeční, druhý obecnější nebo spisovný.

3. *Tautonyma.* Naznačili jsme už, že synonyma homogenní oblasti, tvořící součást její slovní zásoby, korespondují se slovy téhož, někdy však zčásti odlišného významu, která tvoří součást slovní zásoby sousedních i odlehlejších, tedy rozdílných homogenních oblastí. Tato slova nelze ztotožňovat se synonymy ve vlastním smyslu, protože mluvčí jednotlivých oblastí je cítí na pozadí domácí slovní zásoby jako cizí. Jde tedy vlastně o názvy lišící se podle oblastí; pro takové názvy se dnes vžívá termín tautonyma.

Na doklad toho, jak mluvčí jedné oblasti cítí uzavřenost vlastní slovní zásoby, uvádím citát z J. Š. Baara: (Stará Holubka vysvětluje sousedkám

[14]) Avanesov, *Očerki*, 179.

v Klenčí, že na Podřipsku se mluví jinak.) „... Vona (děvečka) vám říká punebí půda ha půdě podlaha... Kvasnice jmenuje droždí ha záprašku — jíška. Co sou ve storole hambalka ha záteň, neví. Místo věder má konve, džce přezdívá putna ha naší putnu jaktěživa neviděla." (Naše pohádky, 1921, 31.)

Poznámka.

K pojmu tautonym v. Vladimír Šmilauer: *Zásoba slovní a význam slov.* Učební texty vysokých škol, 1951, 13: „Od synonym rozlišujeme tautonyma, t. j. slova téhož významu, ale nevyskytující se v týchž individuálních slovnících (rozlišená místně)". — K tomu je třeba dvou poznámek. Za prvé viděli jsme už, že i věcný význam těchto tautonym může být místně individualisován a posunut, takže nejde vždy nutně o slova stejného významu. Dále pokud jde o individuální slovník, rozlišuji zde mezi slovníkem individua a slovníkem kolektivu na území nářečně homogenním.

Ztotožňování všech tří druhů synonym v širším smyslu můžeme najít u mnoha badatelů. Upozorňuji tu aspoň na jedno místo z Gilliéronova díla *Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'atlas linguistique de la France*, 1918, 360.

Naproti tomu jiní jazykovědci si byli vědomi toho, že dřívější všeobecné označení *synonymum* zahrnuje rozdílné jevy. Jeden z nejstarších mně známých hlasů k této otázce je od ruského filologa I. I. Davydova, který nepokládá nářeční názvy téhož předmětu za synonyma, ovšem staví se tím na opačně jednostranné stanovisko (O slovare russkich sinonim. — Izv. po otd. jaz. i sloves., t. V, vyp. 1, 1856, 291.

Potřebu rozlišení tady zřejmě cítí V. Vážný, který mluví v této souvislosti o krajových synonymech a vedle toho o „synonymních" názvech motýla.[15])

Tautonyma tvoří vlastní oblast studia jazykového zeměpisu, který umožňuje svými metodami jejich vzájemné srovnávání. Jejich konfrontace s historickými, věcnými, místními a jinými podmínkami znamená nutnou a nevyčerpatelnou zásobárnu poučení o zákonitostech proudění slovní zásoby na území jistého národa a poskytuje spolehlivý základ pro výklad slovních i významových změn.[16]) Právě tento postup umožňuje žádoucí celkové chápání isolovaných faktů a sledování vývoje celého lexikálního systému.

A nyní, jaké jsou **příčiny** tohoto jevu. Tyto příčiny jsou dány funkcí věcí, hojností jejich výskytu, t. j. frekvencí a citem, afektem, který je provází. Týkají se vlastně všech tří druhů slov zde rozlišených, zvláště však tautonym.

Tak slova, která jsou pojmenováními věcí nebo jevů běžných, častých, majících vysokou frekvenci, projevují víc stálosti než pojmenování věcí a jevů řídkých, málo častých, která se mění a specialisují od oblasti k oblasti,

---

[15]) V. Vážný: *Z výsledků semasiologické a jazykově zeměpisné studie, o jménech motýlů v slovenských nářečích*, Věstník ČAVU 53, 1944, 67—68. *Slovenské lidové názvy šídla a vážky*, ČČF 1, 1942—3, 103—115.

[16]) V. Vážný: *Príspevky k slovenskému dialektickému slovníku*, Sborník Matice slovenskej 2, 1924.

od místa k místu, ba i od mluvčího k mluvčímu. Mezi první patří na př. názvy pro důležitá domácí zvířata, zvláště chovná a jatečná, dále názvy obecně rozšířených a známých rostlin, hmyzu a p., k druhým patří na př. jména samců (zdůrazněna pohlavní příslušnost; v. Bartoš, slovo *býk*), zvířat, hmyzu a rostlin, které nejsou ani užitečné, ani nebezpečné, a tedy ani dost přesně a obecně známé. Jakubinskij tu staví proti sobě na jedné straně názvy obecné a názvy celých předmětů a na druhé straně názvy částí a podrobností (cit. dílo, 8). Ovšem tady se mohou jednotlivá pozorování dost lišit. Tak na př. Bartoš uvádí dosti hojná tautonyma k pojmu „chroust", který je u nás obecně znám (Dialektologie moravská I, 1886. — Slovník věcný, 322).

Vedle frekvence a funkce věci působí i jiní činitelé, zvláště afekt. Významná je i ta okolnost, že citová pojmenování některých věcí nalézají hojná synonyma v pojmenováních věcí nějak podobných, s nimiž asociují a p. Jde tu o atrakci, vyvolanou dynamickými pojmenováními. Do této souvislosti lze zařadit i názvy novějších plodin, na př. brambor.

V předcházejícím výkladu jsme tedy rozlišili tři druhy synonym v širším smyslu a ukázali jsme, že jejich studium má význam pro studium nářeční slovní zásoby a pro studium nářečí vůbec. Protože máme na mysli také zpracování synonym v nářečních slovnících, všimneme si v závěru této otázky, která souvisí s otázkou typu nářečního slovníku a s otázkou založení archivu nářečních slov.[17])

III.

Typy nářečních slovníků a založení archivu nářečních slov. Máme-li na mysli jen zpracování vlastních synonym, pak je tu nepochybně základním typem podrobný slovník homogenní nářeční oblasti, který ovšem nutně obsáhne také mnohé subjektivní slovní varianty, hlavně ty, které přecházejí do širšího usu. Naproti tomu tautonyma souvisí zase spíše s požadavkem věcného slovníku (řadění významové), který by jednou podal přehled o slovním bohatství všech nářečí, tvořících oblast jednoho jazyka. Je samozřejmé, že k úkolům, k jejichž řešení vedou uvedené typy nářečních slovníků, je třeba zaměřit též excerpci nářečního materiálu a uspořádat podle toho archiv tohoto materiálu.

S archivního hlediska je dále nutný abecední seznam všech nářečních slov vůbec (řadění slovní), na základě kterého by jednou mohl vzniknout nářeční thesaurus. Tento archiv by pak obsahoval všechny tři druhy slov, která jsme uvedli, ovšem s náležitým jejich rozlišením.

Úvaha o dalších možnostech při založení nářečního archivu jakož i o tom, jak těchto možností využít při pozdějším zpracování

---

[17]) Významný příspěvek k tomuto thematu napsal už ruský slovnikář V. I. Dal' v práci *O narečijach russkogo jazyka.* Po povodu opyta oblastnogo velikorusskogo slovarja. 1852, 66—9.

nářečních slovníků, překročuje rámec naší studie. Upozorníme však ještě aspoň na některé zajímavé otázky, souvisící s naším thematem.

Slovníky homogenních nářečních oblastí vytvoří předpoklady pro přesné vzájemné srovnání spisovné a nářeční slovní zásoby, a to jednak pokud jde o pojmenování základních skutečností, jednak pokud jde o jejich synonymické odstínění. Na jejich základě bude pak možné i vzájemné srovnání slovní zásoby jednotlivých oblastí a odtud vyplynou jistě i zajímavé poznatky týkající se synonymie specifické pro každou oblast i synonymie vůbec.

A konečně se zmiňme ještě o třetí důležité pracovní možnosti, proveditelné právě na základě abecedního soupisu všech nářečních slov. Pak se totiž opravdu ukáže místní rozsah každého slova, jde-li o slovo podřeční, nářeční, regionální, lidové, obecné, a ukáže se i to, zda jde o slovo spisovné nebo nespisovné. A tato okolnost, důležitá pro rozsah našich slovníků, zvláště též spisovných, bude tím důležitější pro synonymický slovník spisovného jazyka, pro výběr hesel v něm a pro posouzení vývojových tendencí a činitelů určujících běžnost významu a rozsah užití jednotlivých slov.

Zpracování synonym v slovníku homogenní nářeční oblasti. V dosavadních nářečních slovnících se synonyma sice někdy zachycují, ale neuvádějí se ve vzájemnou souvislost, takže naprosto zapadají. Ve slovníku homogenní nářeční oblasti, a to v jeho dokonalejším typu (jaký tane na mysli na př. prof. V. Vážnému), jde také o vzájemnou konfrontaci jednotlivých synonym, o výklad jejich významu a určení jejich významové specifičnosti, tedy o příspěvky k určení synonymických řad. Je jasné, že takové pojetí slovnikářské práce přispěje značnou měrou k vytvoření kvalitativně nového typu slovníku. Bude to v tomto ohledu obdoba obecného slovníku (na př. Quilletova).[18] Na rozdíl od tohoto slovníku však doporučujeme uvádět synonyma nikoliv až na konci hesel, nýbrž hned za výkladem příslušného významu. Tím se totiž vyloučí možnost výběru nevhodného synonyma. Otázka, jak vyřešit případy, kdy jedno slovo má v různých významech totéž synonymum, bude pak už věcí technického opatření: Synonymum, vztahující se k více významům, může se opatřit čísly těchto významů nebo odlišit typy tisku a p.

Význam studia nářečních synonym pro studium synonym vůbec. Význam studia nářečních synonym však přesahuje rámec nářečí a nářečního slovníku. Není možno a není ani třeba rozvádět tuto

---

[18]) *Dictionnaire Quillet de la langue française* I — III, 1946.

otázku podrobně. Ukážeme aspoň její dosah pro definici synonym.

Synonyma se obyčejně definují jako slova významu buď zcela stejného, nebo i zčásti odchylného, podobného. Někteří jazykovědci se domnívají, že jde vlastně jen o druhou z těchto možností. Studium nářečních synonym se stává užitečnou revisí názorů o spisovných synonymech a ukazuje, že nejsou vyloučeny ani případy prvního druhu. Mezi skupinou subjektivních variant, vlastních synonym a tautonym můžeme vidět častý přechod. Zvláště je tento přechod mezi tautonymy jednotlivých oblastí a slovní zásobou nadnářečních celků na jedné straně (tu se nadhazuje zajímavá otázka slovní zásoby obecné češtiny) a na druhé straně mezi oblastí tautonym a spisovnou slovní zásobou. Je známo, že synonyma spisovného jazyka vznikají mimo jiné také přenášením z nářečí (často je sledujeme napřed v literárních dílech).[19]) Pochopíme to na základě předchozích výkladů, uvědomíme-li si, že na př. některá tautonyma jedné oblasti se mohou stát na základě jistých svých vlastností součástí slovní zásoby sousední oblasti nebo i více oblastí, kdežto jiná tautonyma mohou z této slovní zásoby zase ustoupit.

Tak synonymy slova *krásný* jsou slova *šumný*, *pohledný* a *podobný*. Slovo *šumný* označuje Bartoš jako valašské a lašské, máme je však doloženo i literárně z M. Příleské, Sezimy, V. Martínka, J. Johna a zvláště z Petra Bezruče. Je i na Podluží (J. Noháč, J. Folprecht). Slovo *pohledný* uvádí Bartoš ze Žďárska, Hodura z Litomyšlska, Kott Dod. i z Hané, ve svém slovníku dokonce jako běžné (Us.) a doklady máme z Preissové, Lid. novin, Příleské, Pittnerové, V. K. Jeřábka. L. Čivrného a z Práce. Slovo *podobný* ve významu ‚hezký, krásný' je dialektické; PS je dokládá jen z Jiráska.

Tyto i jiné doklady tedy svědčí o přechodu mezi nářečími, o přechodu mezi tautonymy a vlastními synonymy a také o přechodu mezi nářečními a spisovnými synonymy.

Studium nářečních synonym má však ještě další význam pro zpřesnění definice synonym. Na základě rozlišení tří druhů slov, zahrnovaných dříve pod pojem synonym, a na základě určení vlastních synonym proti tautonymům je totiž jasné, že za synonyma máme považovat slova různé formy a významu buď podobného nebo téměř stejného, užívaná jistým společenským celkem v konkretním jazyku. Právě tento dodatek, který jinak obyčejně chybí definicím synonym, umožňuje přesné pojetí tohoto jazykového jevu i ve spisovném jazyku[20]).

---

[19]) J. Zubatý, *Synonyma.* OSN XXIV, 1906, 496a.

[20]) Za cenné připomínky děkuji zvláště univ. prof. Dr Vlad. Šmilauerovi a Dr Jar. Voráčovi.

SOUPIS PRACÍ UNIV. PROF. Dr VÁCLAVA VÁŽNÉHO K JEHO ŠEDESÁTINÁM V ČERVENCI 1952

Sestavili PAVEL JANČÁK, ZDEŇKA SOCHOVÁ A JAROSLAV VORÁČ

1916

Litevské písničky a pohádky.
[Vybral, přeložil, úvodem a poznámkami opatřil...]
Ottova Světová knihovna 1227—28, Praha 1916; 128 str. *1*

1922

Slovenský jazyk.
(O prvých výsledkoch sbierania nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovou [postup práce, seznam dopisovatelů] str. 99—104, 162—163, 227—229, 298—299; Výsledky doterajších odpovedí na dotazník č. 1 [hláska *ä* a ostatní střídnice za psl. ę] 163—169, [3. os. plurálu pomocného slovesa *byť, som* v slovenských nářečích] 169—171; Nominatív-akuzatív jednotného čísla stredného rodu prídavného mena určitého či složeného skloňovania: spisovné: dobr*é* (dieťa), 229—235; Nominatív-akuzatív jednotného čísla vzoru: znamenie, 299—302.)
Sloven. pohľady 38, 1922, 99—104, 162—171, 227—235, 298—302. *2*
Viz též č. 10, 19, 27 a 37.

Slovanstvo po vojne.
[Jan Červenka, Slovanstvo po válce, revue Nové Čechy, 5, 1922, 222—226. *Ref.*]
Sloven. pohľady 38, 1922, 238—239. *3*

O minulosti a prítomnosti slovanskej vedy čiže slavistiky.
[Vatroslav Jagić, Prošlost i budućnost slovanske nauke (slavistike). Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay. Kraków 1921, 16—20. *Ref.*]
Sloven. pohľady 38, 1922, 303—305. *4*

1923

Razená neznelá spoluhláska hlasivková v strednej slovenčine, hlavne v nárečí turčianskom.
(Príspevok k slovenskej fonetike.)
Sbor. Matice sloven. 1, 1923, 39—48. *5*

O niektorých význačných formách v nárečiach slovenských.
(1. Genitív a akuzatív jednotného čísla podstatných mien mužských kmeňov na -a: sluha, sudca. — 2. Inštrumentál jednotného čísla rodu ženského: že-

nou, kosťou; tou dobrou atď. — 3. O starých konzonantických formách lokálu množného čísla miestnych mien kmeňov na -n.)
Sbor. Matice sloven. 1, 1923, 109—115. 6
Viz též č. 26.

Dativ-lokál jednotného čísla ženských jmen podstatných tvrdých kmenů na -$\bar{a}$ (vzor ryba) v nářečích slovenských.
Slovanský sborník ... Fr. Pastrnkovi, Klub moderních filologů, Praha 1923, 171—175. 7

Slovenské nárečia v Orave.
(I. Niekoľko slov k „Příspěvku k slovenskému nářečí v Oravě" od Fr. Trávníčka. Národopisný věstník československý. Ročník XV., 1921, č. 1, str. 59—67. — II. Rozdelenie oravských nárečí a ich hlavnie znaky. [S mapou.] — III. Nárečie dolnooravské [s dvěma mapami].)
Sbor. Matice sloven. 1, 1923; I. část 1—12, II. část 74—83, III. část 155—160, 171—179. 8
Viz též č. 9.

Odpoveď Fr. Trávníčkovi.
(Ešte niekoľko slov o „Příspěvku k slovenskému nářečí v Oravě" od Fr. Trávníčka. Národopisný věstník československý. Ročník XV., 1921, č. 1, str. 59—67.)
Sbor. Matice sloven. 1, 1923, 123—126. 9
Viz též č. 8.

O prvých výsledkoch sbierania nárečového materiálu na Slovensku metodou dotazníkovou.
[Seznam dalších dopisovatelů.]
Sbor. Matice sloven. 1, 1923, 23—26, 94—96, 184—188. 10
Viz též č. 2, 19, 27 a 37.

Má poslední návštěva u Adolfa Heyduka.
Sloven. pohľady 39, 1923, 131—134. 11

1924

Príspevky k slovenskému dialektickému slovníku.
(Niektoré význačné slová v nárečiach slovenských a zemepisné určenie hraníc ich upotrebovania.) [Tři mapy.]
Sbor. Matice sloven. 2, 1924, 10—16, 73—77, 100—111, 180—199. 12

O niektorých zvláštnych formách slovesných v západoslovenských nárečiach a ich rozšírení.
(S mapou.)
Sbor. Matice sloven. 2, 1924, 127—129. 13

Prehľad dejín novočeského divadla.
Sloven. pohľady 40, 1924, 452—464. 14

1925

O chorvátském „kajkavském“ nářečí Horvatského Gróbu.
Ant. Václavík, Podunajská dedina v Československu (Monografia), V. kapitola Nárečie; Bratislava 1925, 109—176. *15*
Viz též č. 16, 22 a 23.

Etude du parler de Horvatský Gréb.
[Francouzské résumé.]
Ant. Václavík, Podunajská dedina v Československu (Monografia), Bratislava 1925, 419—423. *16*
Viz též č. 15, 22 a 23.

Príspevky k štúdiu nárečí západnieho Slovenska.
(K otázke hranice medzi nárečím Moravskej doliny v Bratislavskej a čiastočne Nitranskej župe medzi Malými Karpatmi a riekou Moravou a nárečím trnavským či jeho podrečím modrianskym, str. 56—70; Časť druhá: O hraniciach nárečia Moravskej doliny na Slovensku na severovýchode a severe, str. 125—145. S mapou.)
Sbor. Matice sloven. 3, 1925, 56—70, 125—145. *17*

Slovenský lokál pl. na *-iech.*
(K článkom J. Menšíka: Príspevky k slovenskému slovníku v Sborníku Matice Slovenskej I, 1923, str. 181—184 a Drobnosti etymologické a mluvnické: III. Slovenský lokál pl. na -iech v Sborníku Matice Slovenskej III, 1925, str. 21—22. — Doklady zo slovenských nárečí.)
Sbor. Matice sloven. 3, 1925, 151—156. *18*

O prvých výsledkoch sbierania nárečového materiálu na Slovensku metodou dotazníkovou.
[Seznam dalších dopisovatelů.]
Sbor. Matice sloven. 3, 1925, 164—166. *19*
Viz též č. 2, 10, 27 a 37.

Profesor Józef Zubatý.
II. [k sedmdesátinám, I. část napsal Jozef Škultéty, str. 241—244.]
Sloven. pohľady 41, 1925, 244—245. *20*

1926

O dnešním jazykovém stavu v charvátských koloniích v republice Československé.
(S poznámkami k Boháčově Národnostní mapě republiky Československé.)
Sbor. Matice sloven. 4, 1926, 182—188. *21*

O niektorých horvatských variantoch horvatských alebo slovenských piesní ľudových v Horvatskom Gróbe.
Sbor. Matice sloven. 4, 1926, 23—32. *22*
Viz též č. 15, 16 a 23.

Ikavismy a ekavismy v kajkavském charvatském nářečí Horvatského Gróbu na Slovensku.
(Doplněk k studii O charvatském „kajkavském" nářečí Horvatského Gróbu). [V. zde č. 15.]
Sbor. Matice sloven. 4, 1926, 65—70. *23*
Viz též č. 15, 16 a 22.

Zo skloňovania v nárečí turčianskom.
(Ukážka z chystanej monografie o turčianskom nárečí. S mapou.) Skloňovanie menné.
Sbor. Matice sloven. 4, 1926, 157—181. *24*

O dialektických slovenských tvarech slovesných na *-ch*
(*bólch* či *bolch*, *bolach* anebo *jách* či *jach bol*, *jách bola* = spis. slovenské *bol som*, *bola som*, a o praesentním tvaru *jách* = spis. slovenské *ja som*. S mapou.).
Mnéma, Sborník Zubatého, vyd. Jednota českých filologů, Praha 1926, 329—338. *25*

Nové doklady starých konzonantických tvarov lokálu plur. miestnych mien kmeňov na *-n*.
(K článku „O niektorých význačných formách v nárečiach slovenských. 3. O starých konzonantických formách lokálu množného čísla miestnych mien kmeňov na *-n*". V Sborníku Matice Slovenskej I., 1923, str. 114—115.)
Sbor. Matice sloven. 4, 1926, 80—82. *26*
Viz též č. 6.

O sbieraní nárečového materiálu na Slovensku metodou dotazníkovou.
[Seznam dalších dopisovatelů.]
Sbor. Matice sloven. 4, 1926, 86—87. *27*
Viz též č. 2, 10, 19 a 27.

1927

Čakavské nářečí v slovenském Podunají.
Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě 5, 1927, 121—336. *28*

Slovenský slovník z literatúry aj nárečí.
[Mir. Kálal, Slovensko-český slovník a český ukazateľ. S praktickou mluvnicou česko-slovenskou. Časť I, 1924; časť II, 1926. Ban. Bystrica. *Ref.*].
Listy filologické 54, 1927, 164—170. *29*

1928

Dva slovenské tvary.
(Kritické poznámky a dodátky k článku Miloša Nohu: „Dva slovenské tvary", v 1. čísle XII. ročníku Časopisu pro moderní filologii a literaturu,

v Praze 1925, str. 1—6 [instrumentál sing. kmenů na *-o* a nominativ-akusatív sing. *dobruo* a pod.]. I. Inštrumentál sing. kmeňov na *-o*. [S mapou.])
Sbor. Matice sloven. 6, 1928, 30—54, 80—89, 107—135. *30*
Pokrač. viz č. 31.

1929

Dva slovenské tvary.
(Pokračovanie štúdie zo Sborníka Matice Slovenskej VI, 1928, str. 30—54, 80—89 a 107—135. Koniec prvej časti. S mapovou prílohou [3 přílohy].
Sbor. Matice sloven. 7, 1929, 59—71, 125—134. *31*
Viz též č. 30.

O fonografických zápisoch slovenskej reči, piesne a hudby ľudovej v Prahe v októbri 1929.
[Spolu s Karlem Plickou.]
Sloven. pohľady 45, 1929, 705—707. *32*

O počátcích jazykového zeměpisu na Slovensku.
Sbor. Matice sloven. 7, 1929, 134—144. *33*

I. sjazd slovanských filologov v Prahe dňa 6.—13. októbra 1929.
Sloven. pohľady 45, 1929, 701—703. *34*

O I. sjezdu Stálého mezinárodního výboru linguistického v Paříži v Collège de France.
Bratislava 3, 1929, 1137. *35*

1930

O záporných podobách slovesných: *nie som*, *neni* či *ňeňi som*, *nine som*, *nejsem* a i. v slovenských nárečiach.
(S mapou.)
Sbor. Matice sloven. 8, 1930, 124—130. *36*

O sbieraní nárečového materiálu na Slovensku metodou dotazníkovou.
[Seznam dalších dopisovatelů, přípravy k linguistickému atlasu Slovenska.]
Sbor. Matice sloven. 8, 1930, 159—169. *37*
Viz též č. 2, 10, 19 a 27.

Slovenský atlas jazykový.
[Odpověď na referát: Josef Chlumský, Slovenský atlas jazykový, ČMF 16, 1930, 192—193.]
Čas. pro moderní filologii 16, 1930, 331—332. *38*

Bohuslav Hála: Základy spisovné výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou (161 obrazů a mapa). [Praha 1929, 133 str.]
[*Ref.*]
Naše věda 11, 1930, 5—8. *39*

Za Jaroslavom Vlčkom.
[Nekrolog.]
Sbor. Matice sloven. 8, 1930, 1—3. *40*

Za profesorom Dr. Jozefom Vírom.
[Nekrolog.]
Sbor. Matice sloven. 8, 1930, 169. *41*

1931

Predložky *pre, pro* a predpony *pre-, prie-, prí-, pro-, prú-* v slovenských nárečiach a v spisovnej slovenčine.
Ročná zpráva čs. štátnej reálky v Bratislave za rok 1930—31, 3—9. *42*

O vydaní prvých úradných „Pravidiel slovenského pravopisu".
Sloven. pohľady 47, 1931, 164—172. *43*
Viz též č. 44—48.

Pravidlá slovenského pravopisu.
(Odpoveď na článok Henricha Bartka v 9. čísle Slovenských pohľadov 1931 na str. 579—586.)
Sbor. Matice sloven. 9, 1931, 1—38. *44*
Viz též č. 43, 45—48.

Die neue slovakische Orthographie.
[Zpráva o vydání nových Pravidiel slovenského pravopisu, vyd. Matica slovenská, Praha 1931.]
Prager Presse 11, 1931, č. 273 z 9.10., 7a—d. *45*
Viz též č. 43, 44, 46—48.

Dvě významná jazyková díla slovenská.
[Pravidlá slovenského pravopisu, Matice slovenská, Praha 1931; sbírání nářečového materiálu methodou dotazníkovou.]
Lid. noviny 1931, č. 198 z 19.4., 9abc. *46*
Viz též č. 43—45, 47 a 48.

K otázke úradných Pravidiel slovenského pravopisu.
[Odpověď na čl. H. Bartka, Pravidlá slovenského pravopisu, Sloven. pohľady 47, 1931, 579—586.]
Lid. noviny 1931, č. 505 z 9.10., 7ab. *47*
Viz též č. 43—46 a 48.

O úradných matičných „Pravidlách slovenského pravopisu".
(Na vysvetlenie k Bartkovmu článku „Pravidlá slovenského pravopisu" v „Slovenských pohľadoch" [47, 1931, 579—586].)
Sloven. deník 1931, č. 236 ze 14.10., 1d — 2a; č. 237 z 15.10., 1d—2a. *48*
Viz též č. 43—47.

Slovník spisovné slovenštiny.
[Zpráva o chystaném příručním slovníku Matice slovenské.]
Lid. noviny 1931, č. 623 ze 13.12., 9a. *49*

O Matici Slovenskej.
[Informační článek.]
Politika 1, 1931, 88—90. *50*

1932

Slovenský jazyk.
Slovenský náučný slovník 3, Bratislava 1932, 189b—195a. *51*

Slovo „čerťaž" anebo „čierťaž" v slovenštině.
Bratislava 6, 1932, 462—466; totéž viz Hanušův sborník, Bratislava 1932, 294—298. *52*

Druhý medzinárodný linguistický kongres v Ženeve 25.—29. augusta 1931.
Sloven. pohľady 48, 1932, 57—59. *53*

Soumrak v Matici slovenské.
(K historii konců Jazykového odboru Matice.)
Lid. noviny 1932, č. 252 z 19.5., 2bc. *54*

Rozhovor s profesorom Vážnym o založení, o programe a o poslaní Jazykovedného odboru pri Duchovednej triede Učenej spoločnosti Šafárikovej v Bratislave.
Sloven. deník 1932, č. 260 z 13.11., 2abc. *55*

Z linguistické literatury na Slovensku.
[J. Stanislav, Liptovské nárečia, Matica slovenská, Turč. Sv. Martin 1932.]
Lid. noviny 1932, č. 617 ze 7.12., 9a. *56*

Za profesorem Janem Damborským.
[Nekrolog.]
Bratislava 6, 1932, 621. *57*

Za J. Damborským.
[Nekrolog.]
Sloven. deník 1932, č. 142 z 21.6., 2a. *58*

1933

Problémy a úlohy jazykovedy na Slovensku.
Sb. Pavlovi Bujnákovi, Bratislava 1933, 50—60. *59*

O ľudovej reči v Ponitrí.
Sb. Ríša Veľkomoravská, Praha 1933, 473—490. *60*

Z československých jazykových dokumentů ze Slovenska v první polovici XVIII. století.
Bratislava 7, 1933, 467—468. *61*

Úvahy nad „Slovenskou rečou", mesačníkom pre záujmy spisovného jazyka.
(I. ročník 1932—33, str. 240, redigovali Henrich Bartek a Anton Prídavok; II. ročník 1933—34, dosiaľ vyšly štyri čísla; vydáva Matica slovenská za redakcie H. Bartka.)
Bratislava 7, 1933, 490—500. *62*
Viz též č. 68.

Rapport sur l'atlas linguistique slovaque en préparation.
Publications de la Commission d'Enquête Linguistique 2, Nimègue 1933, 86—89. *63*

Pavel Bujnák.
[Nekrolog.]
Bratislava 7, 1933, 474—475. *64*
Viz též č. 65 a 72.

Život a dielo profesora Pavla Bujnáka.
[Nekrolog.]
Sloven. deník 1933, č. 260 z 16.11., 3bcd. *65*
Viz též č. 64 a 72.

1934

Nářečí slovenská.
Československá vlastivěda 3, Jazyk, Praha 1934, 219—310. *66*

Mluva charvátských osad v republice Československé.
Československá vlastivěda 3, Jazyk, Praha 1934, 518—523. *67*

Úvahy nad „Slovenskou rečou", mesačníkom pre záujmy spisovného jazyka.
(Opoveď na obranu jazykového purizmu či brusičstva časopisu „Slovenská reč".)
Bratislava 8, 1934, 416—419. *68*
Viz též č. 62.

Sborník na počesť Jozefa Škultétyho.
(Vydala Matica Slovenská v Turč. Sv. Martine, 1933, str. 687 in 8⁰. Časť literárnohistorickú zredigoval Andrej Mráz, časť historickú Pavol Florek, časť lingvistickú Henrich Bartek. Cena 120 Kč. — III. Časť lingvistická. Str. 497—664.) [*Ref.*]
Bratislava 8, 1934, 132—138. *69*

II. mezinárodní sjezd slavistů (slovanských filologů) v Polsku 23.—30. září 1934.
[Celkové zhodnocení.]
Bratislava 8, 1934, 420—421. *70*

O povahe dnešného jazykového purizmu či brusičstva na Slovensku.
(O jeho základoch, teorii a praxi a o jeho národných a politických tendenciach.)
Sloven. deník 1934, č. 130 z 9.6., 2cd; č. 131 z 10.6., 3bcd; č. 133 z 13.6., 2bcd. *71*

Za prof. Dr. Pavlem Bujnákem.
[Nekrolog.]
Ročenka university Komenského za studijní rok 1933—34, Bratislava 1934, 39—42. *72*
Viz též č. 64 a 65.

1935

Sborník Matice slovenskej.
(Časť prvá. Jazykoveda. Zredigoval Ľudovít Novák. Ročník XIII. — 1935 — č. 1—2.) [*Ref.*]
Bratislava 9, 1935, 145—151. *73*
Viz též č. 87.

Z činnosti Slovenského výboru Státního ústavu pro lidovou píseň v republice Československé v Bratislavě za rok 1934.
Bratislava 9, 1935, 195—196. *74*
Viz též č. 75 a 77.

Z činnosti Slovenského výboru Státního ústavu pro lidovou píseň v republice Československé v Bratislavě za rok 1935.
Bratislava 9, 1935, 473—474. *75*
Viz též č. 74 a 77.

Rapport sur l'atlas linguistique slovaque en préparation.
Bolletino dell'atlante linguistico italiano 2, č. 1., Torino 1935, 33—34. *76*

Z činnosti Slovenského výboru Státního ústavu pro lidovou píseň.
Lid. noviny 1935, 2.2., 9a. 77
Viz též č. 74 a 75.

Slovenský pozdrav prof. dr. E. Smetánkovi k jeho šesdesiatinám.
Sloven. deník 1935, č. 237 z 15.10., 2bcd. 78

Václav Fortunát Durych.
(Ke dvoustému výročí narozenin prvého českého slavisty.)
Právo lidu 1935, č. 227 z 28.10., 11a—e. 79

Aká bude slovenčina za 50 rokov?
[Rozhovor redaktora (zn. jmk) s prof. Vážným.]
A-Zet, sloven. vyd., Bratislava 1935, č. 263 z 1.12., 1ab, 3d. 80

1936

Spisovný jazyk slovenský.
Československá vlastivěda. Ř. II. Spisovný jazyk český a slovenský, Praha 1936, 145—215, literatura 220—221. 81

Z trnavské slovníkové a mluvnické literatury před Bernolákem.
(Jazyková charakteristika.)
Bratislava 10, 1936, 365—405 a tab. I.—VIII. 82

Zprávy o využití prázdninových stipendií, poskytnutých členům dialektologické komise Jazykovědného odboru Učené společnosti Šafaříkovy na studium slovenských nářečí v letech 1933—1935.
Carpatica I., ř. A, sv. 1, Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarp. Rusi při Slovan. ústavu, Praha 1936, 157—160. 83
Též samostatný otisk.
Viz též č. 84 a 96.

Rapports sur l'utilisation des bourses de vacances décernées, pour les annés de 1933—1935, en vue de l'étude des dialectes slovaques, aux membres de la section linguistique de la Société savante de Šafařík.
[Francouzské résumé.]
Carpatica I., ř. A, sv. 1, Praha 1936, 237—238. 84
Viz též č. 83 a 96.

1937

Glossarium bohemoslavicum.
(Slovník k „Středověkým listům ze Slovenska" [od V. Chaloupeckého] s jazykovým rozborem.)
Knihovňa Slovenského archívu, sv. I.; Učená společnost Šafaříkova, Bratislava 1937; XXVII + 103 str. 85

„Slovenica“ v Trávníčkově „Historické mluvnici československé“.
[Frant. Trávníček, Historická mluvnice československá. Úvod, hláskosloví a tvarosloví, Praha 1935.]
Bratislava 11, 1937, 68—75. *86*

Sborník Matice slovenskej.
(Časť prvá. Jazykoveda. Zredigoval L'udovít Novák. Ročník XIV. — 1936 — č. 1.) [*Ref.*]
Bratislava 11, 1937, 60—68. *87*
Viz též č. 73.

K problémům charvátské kolonisace na Moravě.
[Adolf Turek, Charvátská kolonisace na Moravě, Čas. Matice morav. 61, 1937, 49—70, 195—212, 363—390. *Ref.*]
Bratislava 11, 1937, 444. *88*

Dialektologická komise při Matici Moravské.
[Zpráva o zřízení.]
Bratislava 11, 1937, 444. *89*

O výzkum maďarštiny u nás.
Lid. noviny 1937, č. 136 ze 16.3., 9bc. *90*

150 ročné výročie Bernolákovho slovenského pravopisu.
(K počiatkom spisovnej slovenčiny.)
Sloven. deník 1937, č. 232 z 10.10., 2abc. *91*

1938

Stručná mluvnice slovenská pro Čechy.
Štefánikova spoločnosť, Bratislava 1938, 200 str. *92*
Viz též č. 106.

O kolektívnom jazykovom výskume Slovenska a o jeho poslaní.
Jednota 2, Bratislava 1938, 5—6. *93*

Problémy našej dvojjazyčnosti s hľadiska československej jednoty.
[Referát na československých poradách v Luhačovicích.]
Jednota 2, Bratislava 1938, 314—316. *94*

1939

Slovenský jazyk.
Ottův slovník naučný nové doby V, 2, Praha 1939, 1401a—1405a. *95*

Zprávy o využití prázdninových stipendií, poskytnutých členům dialektologické komise Jazykovědného odboru Učené společnosti Šafaříkovy na studium slovenských nářečí v letech 1936—38.
Carpatica I, ř. A, sv. 2, Slovanský ústav, Praha 1939, 147—151. *96*
Též samostatný otisk.
Viz též č. 83 a 84.

1940

O jednom zvláštním pomístním jménu slovenském: *Hošták, Huš-ták.*
Listy filologické 67, 1940, 402—407. *97*

[Adolf Kellner, Štramberské nářečí.
Moravská a slezská nářečí sv. 1, Brno 1939, 126 str. *Ref.*]
Časopis Matice moravské 63—64, 1940, 450—451. *98*

1943

Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů.
[Zpracováno dialektol. komisí ČAVU podle návrhu prof. dr. B. Hály a . . .]
Věstník České akademie věd a umění 52, 1943, 63—68. *99*
Též samostatný otisk.

Slovenské lidové názvy šídla a vážky.
(Studie semasiologická se zřetelem jazykově zeměpisným.)
Český časopis filologický 1, 1943, 103—105. *100*

1944

Z výsledků semasiologické a jazykově zeměpisné studie o jménech motýlů v slovenských nářečích.
Věstník České akademie věd a umění 53, 1944, 66—74. *101*

1947

Alexandreida.
(Podle zachovaných sedmi zlomků k vydání připravil a úvodem — spolu s Albertem Pražákem — i poznámkami doprovodil . . .) [Kritické vydání.]
Matice česká, Památky staré literatury české, ř. A, sv. 4, Praha 1947, 209 str. + 3 příl. *102*
Viz též č. 109.

Historická mluvnice československá I.
(Československé hláskosloví: [Úvod]; 1. Vokalismus, část 1. a 2.; 2. Konsonantismus.)
Spolek posluchačů filosofie, Praha 1947, 29 + 23 + 31 + 30 str. (cyklost. skripta). *103*
Viz též č. 111.

K sedmdesátinám prof. dr. Františka Ryšánka.
Svob. noviny 1947, č. 196 z 23.8., 5b. *104*

1948

Z mezislovanského jazykového zeměpisu.
(Příspěvky k dokumentární hodnotě díla: M. Małecki i K. Nitsch: Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Kraków 1934.)
Slovanský ústav, Praha 1948, 257 str. *105*

Stručná mluvnice slovenská pro Čechy.
Československá společnost, Praha 1948, 2. vyd., 192 str. *106*
Viz též č. 92.

Výbor textů staročeských.
[Sestavil spolu s Jiřím Daňhelkou.]
Seminář pro slovan. filologii Karlovy univ., Praha 1948, 379 str. (litogr. skripta). *107*

O poslání venkovských osvětových pracovníků při výzkumu našich nářečí.
Sb. Vlastivědná knížka, Zemská rada osvětová, Praha 1948, 96—101. *108*

1949

Staročeská Alexandreida.
(K vydání připravil, čtyřmi ilustracemi, poznámkami a slovníčkem doplnil univ. prof. dr. Václav Vážný, který také napsal s prof. dr. Albertem Pražákem úvod ke knize.) [Čtenářské vydání.]
Evropský literární klub, Národní klenotnice sv. 37, Praha 1949, 184 str. + 4 příl. *109*
Viz též č. 102.

Československá nářečí I.
Spolek posluchačů filosofie, Praha 1949, 116 + 3 str. (cyklost. skripta). *110*

1950

Historická mluvnice československá.
(Díl I. Úvod; část 1. Vokalismus, část 2. Konsonantismus [v jednom svazku]; část 3. Hlásky v proudu řeči [dva svazky].)
Spolek posluchačů filosofie, Praha 1950, 2. vyd., 169 + 57 + 68 str. (cyklost. skripta). *111*
Viz též č. 103.

1951

Posudek práce Jana Schneidra: „Mělnické nářečí" (Pokus o řešení středočeského problému).
Věstník České akademie věd a umění 60, 1951, 35—37. *112*

Jozef Štolc, Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku (s mapou). Bratislava 1949.
[*Ref.*]
Listy filologické 75, 1951, 146—149. *113*

Dotazníky pro výzkum nářečí

Dialektologické dotazníky pre Slovensko.
(Skúmanie slovenských nárečí. Dotazník č. 1—26.)
Jazyk. odbor Matice slovenské, Turč. Sv. Martin 1921—30. *114*

Dotazník pro česká nářečí jihozápadní.
[Podle návrhu V. Vážného vyd. dialektol. komise ČAVU—Ústav pro jazyk český.]
Praha 1947, 16 + (2) str. *115*

Zvláštní dotazník pro nářečí jihočeská.
[Podle návrhu V. Vážného vyd. dialektol. komise ČAVU—Ústav pro jazyk český.]
Praha 1948, 3 str. (cyklost.). *116*

Zvláštní dotazník pro nářečí západočeská.
[Podle návrhu V. Vážného vyd. dialektol. komise ČAVU—Ústav pro jazyk český.]
Praha 1948, 3 str. (cyklost.). *117*

Zvláštní dotazník pro okrajové jihočeské nářečí doudlebské.
[Podle návrhu V. Vážného vyd. dialektol. komise ČAVU—Ústav pro jazyk český.]
Praha 1948, 5 str. (cyklost.). *118*

Zvláštní dotazník pro okrajové oblasti západočeské, především pro úsek od Chodska až po Klatovsko.
[Podle návrhu V. Vážného vyd. dialektol. komise ČAVU—Ústav pro jazyk český.]
Praha 1948, 3 str. (cyklost.). *119*

Dotazník pro nářečí středočeská (se zřetelem k obecné češtině). [Podle návrhu V. Vážného vyd. dialektol. komise ČAVU—Ústav pro jazyk český.]
Praha 1951, 44 + (1) str. *120*

Činnost redakční

Sborník Matice slovenskej 8—9, 1930—31, redaktor.
Naše řeč 33—35, 1949—52, člen redakční rady.

UNIV. PROF. Dr VÁCLAV VÁŽNÝ se dožil dne 6. července 1952 šedesáti let. Naše řeč blahopřála při této příležitosti svému vynikajícímu spolupracovníku v posledním dvojčísle minulého ročníku a zároveň přislíbila, že přinese v ročníku příštím několik statí věnovaných k poctě tohoto jubilea a rozboru významného vědeckého přínosu prof. Vážného. Tento svůj slib plní redakce v tomto čísle: stati Kellnerova, Jónova, Voráčova, Utěšeného, Filipcova, jakož i soupis vědeckých prací jubilantových jsou věnovány prof. Váženému k jeho šedesátým narozeninám.

POSUDKY A ZPRÁVY

Porady o nových Pravidlech českého pravopisu

Zpráva o tom, že se připravuje nové vydání Pravidel českého pravopisu[1]), vzbudila v naší veřejnosti živý ohlas. Nikdo z nás si jistě nepřeje, aby se pravopisná pravidla a způsob psaní jednotlivých slov stále měnily, ale na druhé straně každý také dobře ví, že dosud platná Pravidla českého pravopisu z r. 1941 zcela neuspokojují, že jsou v leccems zbytečně složitá nebo nedůsledná (předpisují na př. *ztrnouti,* ale *ustrnouti,* abychom uvedli jeden příklad za mnohé jiné) a ztěžují tak píšícím bezpečné ovládání spisovného jazyka v jeho psané podobě, ba i jeho správné čtení, správnou výslovnost (srov. na př. časté chyby ve slovech jako *diskuse, kultura* a pod.). Nevyhovující stav dosavadního našeho pravopisu se jasně projevuje také neustálým kolísáním ve způsobu psaní jednotlivých slov v různých vydáních Pravidel. Tak bylo na př. zjištěno, že od vydání Pravopisného ukazatele (1886) až do 9. vydání Pravidel českého pravopisu (1926) změnilo svou pravopisnou podobu asi 1100 slov a tvarů a že v abecedním rejstříku Pravidel z r. 1941 je přes 1200 případů změny proti vydání z r. 1926[2]).

[1]) Srov. Naše řeč 35, 1951—52, str. 115.
[2]) Srov. Vl. Š m i l a u e r v Časopise pro moderní filologii 22, 1936 (str. 120—132, 225—239, 332—335), v Naší řeči 26, 1942 (str. 80—90, 111—118, 146—155) a knižně v brožuře „Co nového v Pravidlech českého pravopisu", dále též studii B. T r n k y *O kolísání českého pravopisu* ve Slově a slovesnosti 8, 1942, str. 169—176.

Ústav pro jazyk český Československé akademie věd, jemuž byla svěřena příprava nového vydání Pravidel českého pravopisu, je si dobře vědom závažnosti tohoto úkolu, toho, že tu nejde o jen theoretické otázky jazykovědné, nýbrž o věc velkého dosahu pro celý národ, věc týkající se celé naší veřejnosti. Je nám jasné, že by bylo pochybné měnit zásady způsobu psaní, ba i psaní jednotlivých slov tam, kde je psaní pevně ustáleno; je oprávněna jen taková úprava a takové změny, které odstraňují rozkolísanost pravopisu a potíže, zejména při čtení (na př. psaní cizích slov).

Celá práce byla proto rozdělena do několika etap. V první z nich připravilo oddělení pro současný spisovný jazyk návrh, který se stal podkladem pro jednání vědecké rady Ústavu, rozšířené o některé další odborníky z řad theoretiků i praktiků v pracovní komisi pravopisnou. Dříve však, nežli bude návrh nových Pravidel projednán všemi příslušnými orgány Československé akademie věd a pak předložen ve formě ankety k diskusi celé naší veřejnosti, bylo nutno v druhé etapě předběžně zjistit názor zástupců z těch oborů veřejného života, které mají k pravopisným věcem nejblíže. Jde tu jednak o pracovníky školské, jednak o pracovníky, kteří se v širokém slova smyslu podílejí na vytváření literatury (s hlediska autorského i výrobního).

Proto Ústav pro jazyk český svolal na dny 15. a 16. ledna t. r. informativní pravopisné porady do Domu vědeckých pracovníků J. E. Purkyně v Liblicích u Mělníka. Vedle členů vědecké rady Ústavu a pracovníků Ústavu se porad zúčastnili zástupci Svazu československých spisovatelů, Svazu československých novinářů, učitelé a profesoři, zástupce Výzkumného ústavu pedagogického, literárně historičtí odborníci obírající se otázkami vydávání děl klasiků, pracovníci z nakladatelství (Nakladatelství Československé akademie věd, Orbis, Státní pedagogické nakladatelství, Národní knihovna) a zástupci typografů. O tom, jakou závažnost přikládá naše veřejnost otázkám jazyka, svědčí i to, že se porad účastnili přední naši slovesní umělci, laureátka státní ceny Marie Pujmanová, jejíž vřelý vztah k našemu jazyku je tak dobře znám, a Pavel Bojar, a že jako zástupce slovenských pracovníků přijel ředitel Ústavu slovenského jazyka Slovenské akademie dr. Štefan Peciar. Jednání řídili střídavě senior shromáždění člen korespondent František Ryšánek, akademik Bohuslav Havránek, univ. prof. dr. Jaromír Bělič a univ. prof. dr. Bohuslav Hála.

Ve svém úvodním projevu nastínil ředitel Ústavu pro jazyk český akademik B. Havránek účel porad a podrobně vyložil zásady, jimiž se nová úprava pravopisu řídí.[3]) Dr Peciar pak stručně charakterisoval

---

[3]) Poněvadž Naše řeč přinese v příštím dvojčísle článek akad. Havránka a akad. Trávníčka o otázkách dnešního pravopisu, spokojujeme se v tomto referátu jen stručnou zprávou o celém jednání.

zásady nových Pravidel slovenského pravopisu a pověděl, v čem je možné a účelné, aby se pravidla slovenská a česká shodovala. Po těchto projevech se přistoupilo k vlastnímu jednání o jednotlivých úsecích navrhované pravopisné úpravy. O každém z nich referoval některý z členů Ústavu tak, že vyložil, v čem se navrhuje dosavadní způsob změnit, jaké jsou důvody k těmto změnám, po případě naznačil několikeré možné řešení. Šlo hlavně o tyto úseky: délka samohlásek ve slovech domácích, psaní slov cizího původu, psaní *i* a *y*, psaní předložek a předpon *s*, *z*, psaní velkých písmen, užívání rozdělovacích znamének a psaní příslovečných spřežek[4]). Na každý z těchto bodů navazovala diskuse, velmi živá a podnětná, neboť všem účastníkům byl předem zaslán komisí vypracovaný návrh, takže měli možnost celou látku předem si promyslit. Diskuse přinesla mnoho cenných poznatků nejen pro další práci na Pravidlech, nýbrž i odstranila některá nedorozumění, která skreslovala v leckterých věcech poměr veřejnosti k otázkám pravopisu. Opět se ukázalo, jak užitečný a důležitý je přímý styk theoretiků s praktiky. Pozornosti si zaslouží zejména diskusní příspěvek Marie Pujmanové o psaní cizích slov; otiskujeme jej v plném znění za tímto článkem.

Vcelku se ukázalo, že naše veřejnost si rozhodně přeje zjednodušení dosavadních pravopisných pravidel a jejich větší důslednost. Tyto úpravy nemají však mít charakter radikální reformy dosavadního pravopisu; to by nás odtrhovalo od vžité pravopisné tradice a znehodnocovalo celou dosavadní tištěnou literaturu. Úpravy, které navrhuje pravopisná komise, jsou — jak se ukázalo — ve svém celku dobře promyšlené a přijatelné. Nejvýraznější změny, které by nastaly, by byly v psaní cizích slov a v psaní předpon *s* a *z*. Změny v psaní cizích slov jsou odůvodněny jednak tím, že bude z pravopisu odstraněn nedemokratický způsob psaní, který znesnadňoval lidem neznalým několika cizích řečí bezpečné ovládání pravopisu a správné čtení, jednak tím, že se zabrání tomu, aby nevyhovující způsob jejich psaní rozkolísával výslovnost, jak se tomu dnes ve stále větší míře děje. Není též bez významu, že se tím přiblížíme k pravopisu jiných slovanských národů. Pokud jde o psaní předpon *s* a *z*, většina se přiklonila k méně radikálnímu návrhu, podle něhož by se tyto předpony nepsaly důsledně podle výslovnosti (foneticky), jak to doporučoval návrh radikálnější, nýbrž by se psalo *s* nebo *z* podle toho, o jaký význam jde; tam ovšem, kde není význam jasný, zásada psaní podle výslovnosti by se uplatnila. Důsledně fonetický způsob psaní by totiž jednak porušoval zásadu neměnné pravopisné podoby předpon, v češtině zcela důsledně uplatněnou (srov. psaní předpon *bez-*, *pod-* atd.), jednak by narážel na rozkolísanou výslovnost těchto předpon. Dále bylo v diskusi několikrát

[4]) Tyto návrhy se v podstatě shodují s tím, co bylo uvedeno v citovaném již článku z loňského ročníku Naší řeči.

správně zdůrazněno, že by nebylo vhodné chtít v pravopise rozlišovat jemné, často vyumělkované významové rozdíly (jako *smačkat — zmačkat, zúčtovat — súčtovat, zúčastnit se — súčastnit se*). Pravopis musíme hodnotit jak s hlediska jeho funkce vybavovací (čtení), tak s hlediska funkce zaznamenávací, s hlediska píšícího; pokud to jde, má pravopis umožňovat psaní jednoduché, snadné a rychlé. — Zajímavá byla též diskuse o tom, do jaké míry mají pravopisná pravidla připouštět možnost dvojího psaní, zejména tam, kde to vyplývá z dvojího možného pojetí věci (na př. v psaní velkých písmen, v kladení čárek, v psaní příslovečných spřežek a pod.). Praktikové školští a tiskárenští doporučovali, aby Pravidla takové možnosti raději nepřipouštěla, žáci a většina píšící veřejnosti se prý dožadují v takových případech řešení jednoznačného: toto je správné, ono je chybné. Naproti tomu však zástupci spisovatelů spolu s mnoha dalšími účastníky porad právem poukazovali na to, že takováto příliš zjednodušená pravidla by ochuzovala jazyk, brala autorům možnost vyjadřovat se bohatě a odstíněně. Akademik Havránek poukázal v této souvislosti na to, že Pravidla vyjdou ve dvojím vydání: vedle vydání velkého, vědeckého, vyjde i vydání zkrácené, pro školy, a v něm bude možno omezit se na pravidla základní a vypustit podrobnosti, které pro školskou praxi nemají význam (omezen bude i abecední seznam slov, který ve vydání velkém bude obsahovat velké množství slov cizích). Správně bylo též poukázáno na to, že se při nové úpravě pravopisu nesmíme utápět v jednotlivostech, že by bylo nesprávné řešit věci případ od případu, nýbrž že je nutno vycházet od zásad a obecných pravidel a výjimky omezit na nejnutnější míru.

Jak je vidět jen z této docela stručné zprávy, splnily pravopisné porady dobře svůj úkol. Všichni účastníci pracovali s chutí a obětavě (doslova „od rána do večera") v dobré pracovní pohodě a průběh zasedání ukázal, jak dobře se osvědčuje nový způsob kolektivní práce, zaváděný pracovním systémem nové Akademie, při němž se scházejí za příhodných pracovních podmínek lidé z různých oborů, theoretikové i praktikové, aby řešili společné otázky.

Podle poznatků získaných na poradách propracuje nyní pravopisná komise urychleně návrh nových Pravidel a po dohodě s příslušnými orgány Akademie předloží jej ve formě ankety celé naší veřejnosti k připomínkám, podobně jako tomu je na Slovensku.

Pracovníci na nových Pravidlech českého pravopisu chtějí, aby ovládání pravopisu nebylo výsadou několika zasvěcenců a aby se správně česky psát mohl naučit bez velkých obtíží každý. *Fr. Daneš*

Laureátka státní ceny Marie Pujmanová o pravopise

(Z diskuse o Pravidlech českého pravopisu na poradách v Domě vědeckých pracovníků J. E. Purkyně v Liblicích dne 15. ledna t. r.)

Českoslovenští spisovatelé vítají práci s českými linguisty na tak závažném díle, jako jsou nová Pravidla českého pravopisu. Přáli by si v ní soustavně pokračovat a mít v ní svůj význačný poradní hlas. Milujeme svou mateřskou řeč. Milujeme češtinu nejen z důvodů vlasteneckých, ale i proto, že je to pro naši práci nádherný materiál. Řeč je to překrásná, s ohebným epickým slovesem, názorná, srostitá, plastická, odstíněná. Je radost psát česky. A těšíme se z toho, že vy, vědci, právě tak jako my, spisovatelé, pojímáte jazykové otázky jako věc celonárodní.

Vracím se nyní k dopolednímu jednání, k pravopisu cizích slov. Mám k němu takový poměr:

Často jsem pozorovala, že lidový čtenář, když narazil na cizí slovo, které nedovedl přečíst a kterému nerozuměl, cítil se zahanben, odstrčen, méněcenný. Doporučuji proto, aby všechna cizí slova se psala česky tak, aby si je mohl každý přečíst bez chyb ve své mateřské řeči. V tom je třeba udělat důsledný demokratický pořádek.

Jako nedělíme krásné písemnictví v literaturu lidovou a v literaturu pro úzké aristokratické kruhy, právě tak, soudím, neměli byste dělit cizí výrazy v slova denní potřeby a v slova pro úzký okruh uživatelů. Není to zásadní pojetí a dělítka jsou vratká. Když u nás dávno zdomácnělo francouzské slovo *angažmá,* nevím, proč lidový básník, vzdělávající se na Dobříši, neměl by si přečíst českým pravopisem právě tak francouzské slovo *anžambmá.* V tom, zdá se mně, bylo by třeba pronikavé a důsledné reformy.

Jsem však proti všem reformám zbytečným. Na příklad výraz *komunista* není českého původu. Ale nikdo z půl milionu čtenářů Rudého práva nebude vyslovovat při čtení *komuňista,* ani psát *komunysta.* Takové změny by jen mátly čtenáře, písaře i korektory a zbytečně by zkomplikovaly otázku.

Opakuji: reformovat tam, kde to po reformě volá, a neměnit nic, co už přešlo v zrakovou a v sluchovou paměť národa. Tedy: *Šekspír* místo *Shakespeare*; ale *Marii* nechat *Marií.*

Marie Pujmanová

Naše řeč, časopis Ústavu pro jazyk český ČSAV; roč. XXXVI, 1953, čís. 3—4. Vyšlo v květnu 1953. Řídí univ. prof. Dr Alois Jedlička s redakční radou. Vydává Ústav pro jazyk český Československé akademie věd v Nakladatelství ČSAV. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 03, Jungmannova tř. 15, Praha II. Novinové výplatné povoleno dohl. pošt. úřadem Praha 022, č. j. 313/130-Ře-53.